

В.П.Кіпень

ЛЮДИ ПОВАЖНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ: потреби, цінності та взаємодія з органами влади

Аналітичний звіт

Рецензенти:

К.Г. Михайльова, д.соц.н, Харківський гуманітарний університет

«Народна Українська Академія»;

О.М. Чальцева, д.пол.н., Донецький національний університет ім. Василя Стуса;

А.С. Моргун, заступниця голови правління ГО «Центр Поділля-Соціум»

В.П. Кіпень. Люди поважного віку в Україні: потреби, цінності та взаємодія з органами влади. Вінниця: Видав. ФОП Дмитрієва С.О. 2019. 54 с.

На основі комплексного дослідження аналізуються способи взаємодії людей поважного віку з органами місцевої влади в п'яти містах України – Вінниці, Полтаві, Житомирі, Миколаєві, Слов'янську. Розглянуто стан, орієнтації та соціальний активізм літніх людей – людей поважного віку. Характеризуються самопочуття, потреби, цінності. Розглянуті нормативні документи органів місцевого самоврядування щодо літніх людей. Пропонуються рекомендації по вдосконаленню політики щодо людей поважного віку.

The paper discusses the results of a comprehensive study and offers analysis of the methods of interaction between senior people and local authorities in five Ukrainian cities: Vinnytsia, Poltava, Zhytomyr, Mykolayiv, Slavyansk. The aspects of the value system, feelings, needs, mood, and social attitude of senior people are considered and characterized together with the senior-related normative documents of local governmental bodies. The author issues recommendations for improving the policies regarding elderly population.

Здійснено в рамках проекту ГО «Центр Поділля-Соціум» «Громадянська активність без вікових обмежень» за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні. Погляди авторів не обов'язково збігаються з офіційною позицією уряду США. /

Supported by the Democracy Grants Program of the U.S. Embassy in Ukraine. The views of the authors do not necessarily reflect the official position of the U.S. Government.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РЕЗЮМЕ	5
МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	10
I. ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЛЮДЕЙ ПОВАЖНОГО ВІКУ	12
1. Соціально-демографічний вимір досліджуваних людей поважного віку....	12
2. Проблеми людей поважного віку та оцінка ставлення до них різних органів та служб.....	14
3. Установки, самооцінки та очікування людей поважного віку.....	18
4. Активність, інформованість та способи взаємодії людей поважного віку з органами місцевої влади та службами.....	25
5. Труднощі взаємодії та перспективи активізації участі людей поважного віку в житті громад.....	29
II. ФОКУС-ГРУПОВА ДИСКУСІЯ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДЕЙ ПОВАЖНОГО ВІКУ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ	32
III. ОФІЦІЙНІ ДАНІ З ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПО РОБОТІ З ЛЮДЬМИ ПОВАЖНОГО ВІКУ	37
ВИСНОВКИ	47
РЕКОМЕНДАЦІЇ	50
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	53

ВСТУП

Україна входить до 30 найстаріших країн світу. Згідно з національним демографічним прогнозом, на період до 2025 року частка осіб віком від 60 років становитиме 25%, а у 2030 році – понад 26%. Нині люди після 60 років становлять 23% населення країни.

У січні 2018 року Кабінет міністрів України своїм розпорядженням схвалив Стратегію державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. Документ передбачає комплексні заходи

щодо підтримки громадян похилого віку, забезпечення їх активної участі в суспільному розвитку, підвищення якості життя, захисту прав.

Нагальною потребою постає імплементація Стратегії на локальному рівні, розробка і впровадження системи заходів в місцевих громадах, що в значній мірі залежить від органів місцевого самоврядування. Така робота повинна базуватись на конкретних дослідженнях наявного стану та проблем людей поважного віку.

Дане дослідження проводилось в рамках проекту «Громадська активність без вікових обмежень», що реалізується громадською організацією «Центр Поділля-Соціум» та здійснюється за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні. Метою проекту є активізація старшого покоління (людей поважного віку - ЛПВ) до участі в процесах розвитку громад. Проект має підтримати певну вразливу категорію населення – старше покоління, яке нерідко є ізольованим та не приймає участі в житті громади. Проект орієнтований на залучення старших людей до процесів розвитку своїх громад.

Дослідження способів взаємодії людей поважного віку з органами місцевого самоврядування було однією з переліку задач проекту. Аналітичний звіт за результатами даного дослідження буде представлений для подальшої адвокації в п'яти містах України, де впроваджується проект – у Вінниці, Полтаві, Житомирі, Слав'янську, Миколаєві.

Дослідницька частина проекту виконана спеціалістами ГО Інститут соціальних досліджень і політичного аналізу (Вінниця) за координації голови Інституту В. Кіпеня як експерта проекту.

Допомога в зборі інформації надавалась ГО Центр Поділля-Соціум (м. Вінниця), «Університет для людей поважного віку» (м. Житомир), ГО «Центр освіти дорослих Полтавщини» (м. Полтава), ГО Освітній центр «Університет третього віку» (м. Миколаїв), ГО «Фундація підтримки осіб старшого віку «Вік щастя» (м. Слав'янськ).

РЕЗЮМЕ

Людам поважного віку нелегко живеться в Україні, про що свідчать відповіді опитаних в п'яти містах та фокус-групова дискусія. **Найбільш гострими проблемами більшості людей поважного віку в Україні сьогодні є задоволення базових вітальних життєвих потреб – у відповідному для свого віку харчуванні та підтриманні здоров'я через обмежений доступ до медикаментів та лікування. Високу гостроту для половини опитаних ЛПВ має проблема комунікації з органами влади та соціальними службами, де приходиться вирішувати різні життєві потреби.** Відносна більшість ЛПВ оцінюють як гостру проблему виплату пенсій та соціальних нарахувань.

На цьому фоні ситуація з проблемами безпеки і вільного пересування, обмеження спілкування та відсутності догляду виглядає набагато краще. Тут абсолютна більшість – від половини до двох третин – цих проблем не відчуває. Стикаються з цими проблемами і оцінюють їх як гострі в кілька разів менше людей поважного віку.

Оцінки ЛПВ щодо того, як до них ставляться державні і місцеві органи влади, як слухають їх при зверненнях, як враховують їх потреби не дають підстав для особливого оптимізму. Абсолютна більшість респондентів, опитаних в містах країни, стверджують, що державні і місцеві органи влади взагалі не дослухаються до людей похилого віку, не запитують про потреби конкретних осіб, навіть коли можуть це робити. Так відповіли сумарно 61% людей. Тих, хто має інше, більш позитивне судження – в 2 рази менше (31%). Це негативно впливає не лише на самопочуття літніх людей, але й на їх ставлення до органів влади та на легітимацію останніх в очах громадян.

Ще одним свідченням складностей у людей поважного віку є розповсюджені відчуття упередженого, негативного ставлення до себе, як літньої людини, при зверненнях до органів місцевої влади чи соціальних служб, з чим стикались часто чи інколи абсолютна більшість – 57%.

При цьому майже половина опитаних (48%) вважають, що різні органи і служби тою чи іншою мірою враховують їх специфічні потреби; протилежне твердили 37%.

Абсолютна більшість літніх жителів міст (59%) відзначили, що не знають про недержавні структури, громадські організації, благодійні фонди, які працюють у сфері підтримки і захисту літніх людей. Лише один з п'яти опитаних (19%) зміг згадати і назвати такі організації.

Дослідження зафіксувало, що серед людей поважного віку є прихильники різних концептуальних підходів до розуміння сенсу життя в літньому віці та активності людини в даний період. Доводиться констатувати, що існуючі соціологічні теорії старіння - теорії відчуження, активності, субкультури і символічного інтеракціонізму - в основному мають відносні пояснюючі можливості та обмеження, що розглядають лише окремі аспекти феномену старості.

Проте поза цим, дослідження показує внутрішню направленість в своїх соціокультурних орієнтаціях більшості ЛПВ на той чи інший спосіб активності для повноцінного життя та заперечення ними трактування свого стану і своєї соціальної групи як обтяжливого для всіх і безплідного згасання.

Для виміру розповсюдженості базових установок на життєву позицію в нашій вибірковій сукупності визначилися три основні варіанти життєвої позиції ЛПВ – активістська, патерналістська та проміжна. Найменш розповсюдженою виявилась активістська життєва позиція, згідно якої «люди поважного віку мають бути відкриті до змін, намагатися самостійно вирішувати проблеми, пов'язані з віковими змінами, у відповідності до своїх фізичних можливостей». Її поділяють 10% опитаних.

Протилежну позицію пасивно-патерналістської направленості поділяють майже в 4 рази більше опитаних – 38%, вибравши відповідь «люди поважного віку мають право очікувати від держави вирішення їх проблем, відповідальності різних соціальних інститутів за забезпечення їх старості».

Найбільшою популярністю серед опитаних користується проміжна, середина позиція щодо прийнятної для старшого віку життєвої позиції, коли «потрібно, щоб і самі люди докладали зусиль для вирішення своїх проблем, і держава допомагала активно літнім людям». Її вибрали 45% респондентів.

Щодо питання, як люди поважного віку мають доносити свої потреби та захищати права, найбільш чисельною виявилась частка пасивних песимістів, котрі переконані, що «люди поважного віку зараз захистити свої інтереси взагалі не можуть» - більше 2/5-х опитаної сукупності – 42%.

Проте більшість вибрали різні варіанти активної позиції. Третина (33%) вважає за потрібне «активно звертатись до органів влади, використовуючи існуючі інструменти громадського впливу (листи, звернення, петиції, заяви)». Ще майже кожен четвертий (24%) рахує, що треба «об'єднувати свої зусилля для захисту власних інтересів через громадські організації чи політичні сили». Іншу, більш індивідуалістичну позицію вибрав кожен шостий респондент – «кожен має сам турбуватися про захист своїх інтересів в структурах влади» - 17%. Така ж кількість підтримує публічні протестні дії – «виходити на публічні акції (мітинги, демонстрації тощо) по захисту своїх прав» - 17%.

Очікування людей у віці від різних соціальних інститутів демонструють наступне. Найбільш підтримуваними позиціями у відповідях стали пов'язані з матеріально-фінансовими сторонами життя літніх людей. Беззаперечне перше місце з двома третинами голосів опитаних – 67% - отримав посил до влади «проводити осучаснення та підвищення пенсійних виплат людям». Друге місце з 39% підтримуючих за рекомендацією «виділяти цільове фінансування спеціальних програм для людей похилого віку». Пріоритет цих позицій цілком закономірний, враховуючи складний матеріальний стан дуже значної частки ЛПВ.

Разом з тим, дуже важливим є підтримка значною часткою опитаних заходів і кроків, безпосередньо не пов'язаних із збільшенням матеріальних виплат. Зокрема, майже третина вважають, що треба «забезпечити ефективність та доступність всіх заходів і програм для літніх людей» (32%) та «надавати людям поважного віку більше можливостей для праці і заробітку» (31%). Більше чверті хотіли, щоб «більше цікавились думкою людей поважного віку щодо питань розвитку громади» (27%). Ще чверть опитаних виділили необхідність «включити людей похилого віку як вразливу категорію у План гуманітарного реагування на 2019 р.» (22%), що може слугувати соціальним запитом у взаємодії українських посадовців з міжнародними та вітчизняними гуманітарними організаціями.

Щодо особистої участі в різних видах соціальної активності, то лише третина опитаних вказали, що участі в такій активності не беруть (33%). Інші відзначили свою включеність в досить різноманітний спектр видів активності. Найбільш поширеними виявились для даної категорії людей три наступні: - навчання в університетах третього віку (27%), - участь в клубах за інтересами (22%), - навчання на різних курсах та опанування новими навичками і вміннями (18%).

В прямому громадському активізмі беруть участь відносно небагато людей поважного віку. Так 10% відзначили залученість до волонтерської діяльності, 7% - участь в діяльності місцевої громади, 6% - членство в громадських і благодійних організаціях, 4% - членство в політичних організаціях.

Серед відомих їм способів участі у справах громади опитані ЛПВ вказували найчастіше традиційні: вибори (46%), зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування (37%), участь в опитуваннях (34%), звернення до різних органів (32%). Набагато менш відомі в цій групі більш сучасні способи: електронні петиції (17%), бюджет участі (19%). При цьому кожний шостий з опитаних (16%) відповів, що йому невідомо жодного способу участі.

Основним джерелом, звідки люди поважного віку отримують інформацію про можливість звернутися до органів місцевого самоврядування та різних служб, залишається телебачення (72%). На другій позиції – знайомі (50%), на третій – інтернет (45%). Багато вказали газети (41%). Із традиційних каналів невисоку позицію займає радіо (18%). **Сайти місцевих органів влади як і громадські організації є джерелами інформації про способи комунікації з місцевою владою для незначної кількості людей старших поколінь (12% та 11% відповідно).**

Практики звернень до органів місцевого самоврядування та різних служб взагалі не мала третина опитаних (32%). Більшість з тих, хто звертався – вирішували найчастіше особисті питання: пенсії (37%), соціальні виплати і дотації (30%) і проблеми зі здоров'ям (23%). Звернень з питань загальногромадських від опитаних було на порядок менше. Це звернення з питань благоустрою (13%), громадського порядку і безпеки (4%), зв'язку (4%), роботи транспорту (3%) та різних інших (7%).

Серед тих, хто мав досвід звернень, найпоширенішими способами, якими вони користувались стали «особисто або через представника» (42%) чи телефоном (26%). Мережа інтернет чи пошта використовувались рідко (9% і 8% відповідно). Відповіді на свої звернення отримали 53%, не отримали 9%, інші затрундювались відповісти. Два з п'яти опитаних (40%) вказали, що отримали відповідь впродовж 30 днів, 9% - значно пізніше, інші не вказали терміну.

Опитування людей поважного віку зафіксувало цілий спектр труднощів при їх взаємодії з органами місцевої влади та службами. Лише 8% вказали, що складнощів та перешкод не існує. Серед відповідей інших найчастіше підкреслювали наступні труднощі: черги (37%), тривалий час на відповідь (20%), відповіді як формальні відписки (19%) та байдужість і хамство у спілкуванні (17%). Рідше відзначали складні форми для заповнення (14%), недостатню обізнаність працівників (12%) і відсутність відповідальних працівників на робочому місці (7%).

Основні пропозиції щодо того, як покращити взаємодію людей поважного віку з органами місцевої влади та різними службами зводяться до наступних. Літні люди вважають необхідним в першу чергу скоротити час очікування в чергах (45%), спростити процедури подання звернень (38%) і навчити людей користуватися інструментами інтернет-комунікації (33%). Біля третини опитаних навіть рекомендувало ввести посаду спеціаліста, який би працював з людьми поважного віку (29%).

До можливості навчання більш активному включенню в життя громади позитивно в тій чи іншій мірі поставились дві третини опитаних (66%). Лише 20% вказали, що великої потреби в навчанні не відчувають, але можуть подумати, якщо зацікавить і 3% поставились до цього негативно. Отже, запит серед літніх людей на отримання нових знань для активнішого включення в життя суспільства і своїх громад дуже значний.

Найбільш затребуваними знаннями та навичками, які хотіли б отримати люди поважного віку, є інформація про можливості для людей поважного віку (49%), користування комп'ютером, мережею інтернет та інструментами онлайн-комунікації з органами місцевого самоврядування (44%) та вивчення іноземних мов (25%).

Частота комунікації людей поважного віку з міськими радами в п'яти містах реалізації проекту, судячи по кількості звернень, різниться дуже суттєво. Різниця частки звернень пенсіонерів в загальному обсязі звернень, що фіксується статистикою, досягає 2-4 разів – від 10% в Житомирі до 42% в Миколаєві при середньому показнику 20-25% в інших містах.

В даній категорії населення домінують традиційні способи комунікації – особисте звернення, через уповноваженого представника, запис на прийом. Рідко використовуються подача звернень поштою, телефоном та особливо через електронні засоби – інтернет.

В кожному місті розроблені та прийняті міськими радами відповідні нормативні документи - комплексні програми соціального захисту. Основна їх направленість на матеріальну підтримку найбільш вразливих категорій населення. Серед цих категорій і значна частка людей поважного віку.

Проте для всіх розглянутих міських програм характерними є дві особливості, що роблять їх неідеальними інструментами впливу на активізацію та включення літніх людей в життєдіяльність громад. Перша - програми мало націлені на сприяння розвитку активності літніх людей, залученості їх до соціально дієвої позиції в громаді. Друга - дана цільова група розмита серед інших вразливих груп і особливі потреби, специфіка інтересів та запитів людей поважного віку рідко враховуються в достатній мірі, зокрема це стосується освітньо-просвітницьких пропозицій по розвитку соціальної активності.

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета нашого дослідження полягала в намірі проаналізувати та оцінити наявний стан, проблеми та можливості посилення взаємодії представників цільової аудиторії - людей поважного віку - з органами місцевого самоврядування у п'яти містах різних регіонів України.

Виходячи з цього були сформульовані наступні основні задачі.

1. Визначити розповсюдженість потреби та наявність інтересу у різних груп ЛПВ щодо взаємодії з органами місцевого самоврядування (ОМС) в містах проживання.

2. Окреслити ієрархію та гостроту власних потреб та проблем, відносно яких може бути зацікавленість ЛПВ у взаємодії з ОМС.

3. Оцінити поінформованість ЛПВ про можливості, форми та способи взаємодії та впливу на ОМС.

4. Виміряти рівень задоволеності ЛПВ роботою різних місцевих структур

5. Визначити установки на активність ЛПВ, об'єктивні фактори та суб'єктивні мотивації, які впливають на активність їх взаємодії з ОМС.

6. Виміряти самооцінку активності, способи участі у справах громади, фактичну частоту звертань ЛПВ до ОМС.

7. Визначити перепони та труднощі у ЛПВ, що перешкоджають активній взаємодії з ОМС.

8. Отримати пропозиції від ЛПВ щодо готовності до навчання громадському активізму і покращення взаємодії з ОМС.

Дослідження має комплексний характер за використаними методами. При його виконанні залучались три основні методи збору первинних даних:

1. Кількісне опитування ЛПВ у п'яти містах України.

2. Фокус-групова дискусія (м. Вінниця).

3. Обробка статистичних даних та місцевих програм, зібраних з офіційних джерел в містах дослідження.

Здійснено опитування методом інтерв'ю 350 респондентів віком від 55 років і старше у 5-ти містах - Вінниці, Полтаві, Житомирі, Слов'янську, Миколаєві. Опитування проводилося за випадковою квотною стратифікованою вибіркою з відбором 70 респондентів у кожному місті. Інтерв'ю проводили організації-партнери координатора проекту після відповідного інструктажу у листопаді-грудні 2018

року. Отримані анкети були оброблені в програмі ОСА. Первинні кількісні результати аналізуються відносно завдань дослідження.

Вибіркова сукупність кількісного соціологічного опитування ЛПВ складає сумарно 350 осіб. По 70 респондентів для кожного з 5 міст. Відбір здійснювався також за критеріями статі і віку респондентів.

В рамках дослідницької складової проекту проведено також одну фокус- групу для отримання якісних суджень суб'єктів взаємодії щодо стану, способів і проблем взаємодії ЛПВ з ОМС. Фокус-група у кількості 11 осіб з представництвом від ЛПВ та ОМС. Аналіз отриманих даних фокус-групової дискусії включено в загальний звіт.

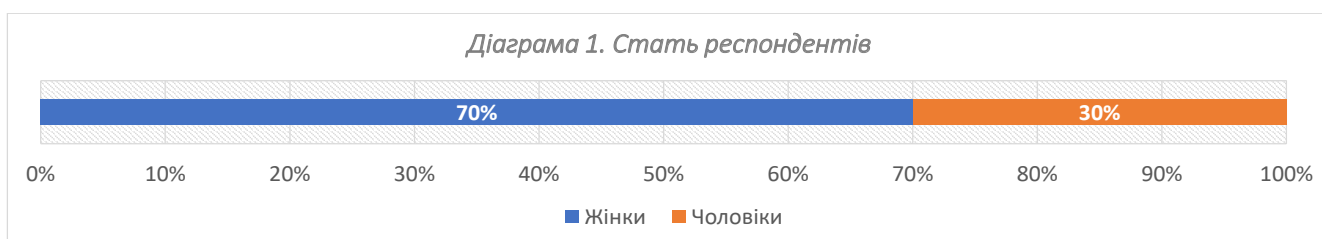
Додатково опрацьовані надані організаціями партнерами статистичні дані, отримані на інформаційні запити до відповідних ОМС в містах, де втілюється проект. Зроблено огляд наявних цільових міських програм, які дотичні до нашої теми.

I. ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЛЮДЕЙ ПОВАЖНОГО ВІКУ

1. Соціально-демографічний вимір досліджуваних ЛПВ

Частка респондентів від кожного з міст, де проводилось опитування складає по 20%.
Загальне співвідношення чоловіків і жінок 30 на 70% (діагр. 1).

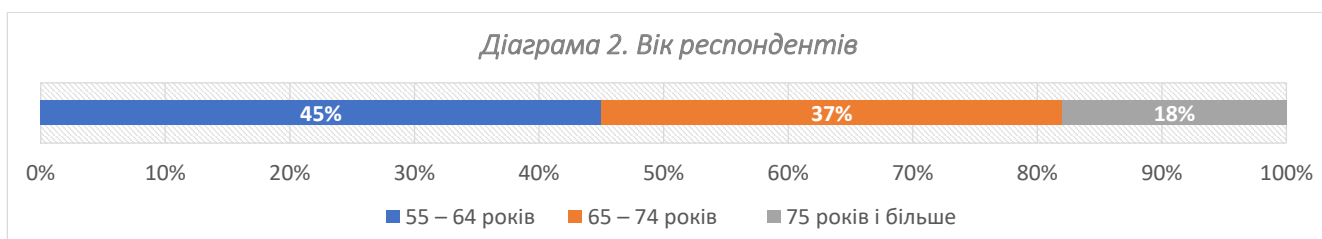

За віком опитані розділились на три вікові категорії (діагр. 2) :

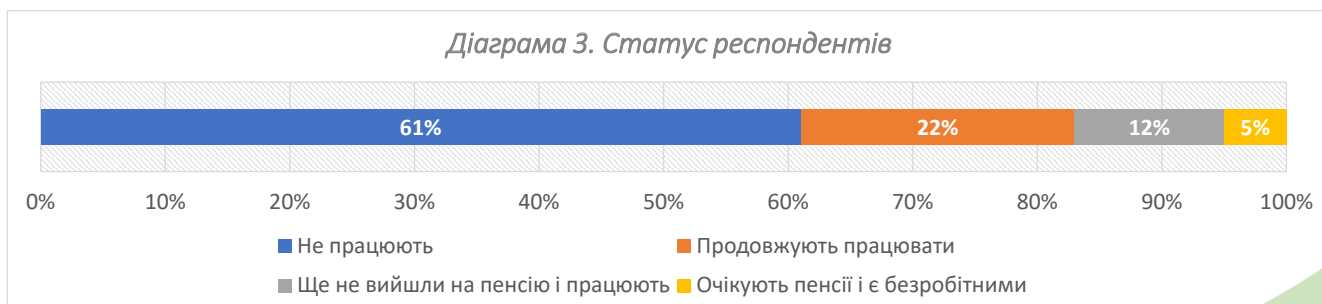
55 – 64 років - 45%;

65 – 74 років - 37%;

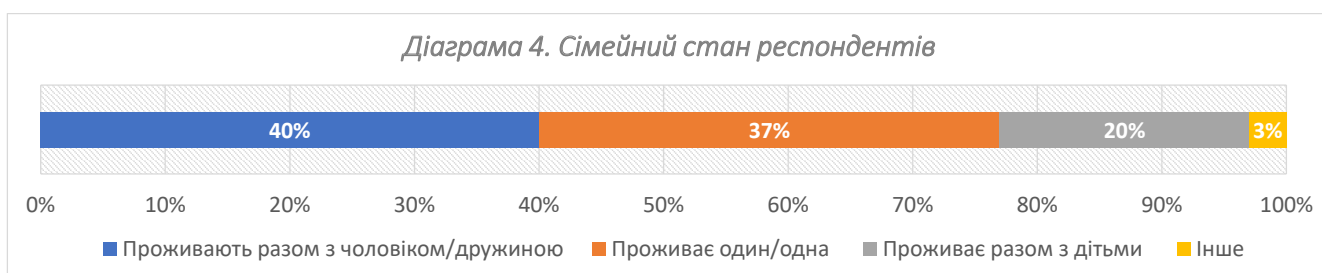
75 років і більше – 18%.

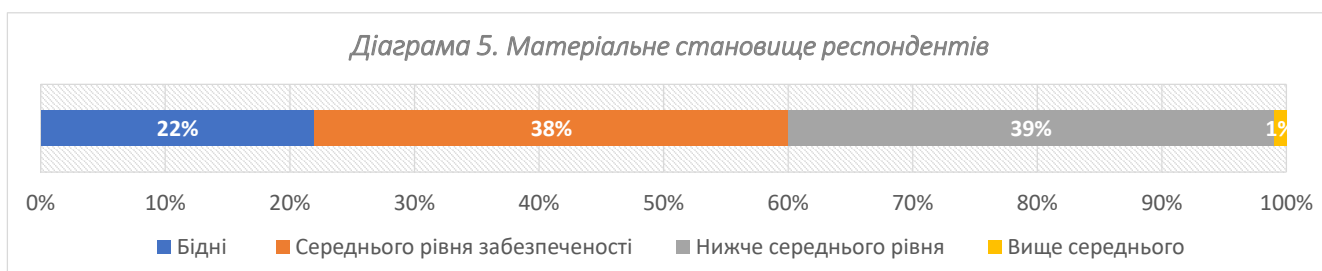
Абсолютна більшість опитаних за статусом – це пенсіонери, що вже не працюють – 61%. Мають статус пенсіонерів, проте продовжують працювати ще 22%. Кожний восьмий (12%) ще не вийшли на пенсію і працюють. І практично 5% опитаних людей поважного віку також очікують пенсії і є безробітними (діагр. 3). Статус опитаних ЛПВ мав особливості у різних містах. Непрацюючих пенсіонерів помітно більше середньої величини було у Миколаєві (74%) та Слов'янську (73%), тоді як у Вінниці таких набагато менше (44%). У Полтаві серед опитаних кожен п'ятий (20%) працюючі не пенсіонери, тоді як у Миколаєві всі мали статус пенсіонера.

За сімейним станом найбільша частка респондентів – 40% - проживають разом з чоловіком/дружиною. Близька за величиною до цього група тих ЛПВ, хто проживає один/одна – 37%. Кожен п'ятий респондент проживає разом з дітьми – 20%. Ще 3% опитаних вибрали інші варіанти позначення свого сімейного стану (діагр. 4). Є відмінності сімейного стану в опитаних чоловіків і жінок. Чоловіки частіше проживають з дружиною (51%), ніж жінки разом з чоловіками (36%). Жінок більше самотніх (42%), ніж чоловіків, що проживають одні (25%). Різниця в цьому пояснюється відомим фактом більшої середньої тривалості життя українських жінок в порівнянні з чоловіками.

Самооцінка матеріального становища опитаних дала наступні результати. Основну масу опитаних становлять дві найбільші групи. Віднесли себе за рівнем матеріальної забезпеченості до «нижче середнього рівня» 39%, і до «середнього рівня забезпеченості» - 38%. Оцінили свій матеріальний стан як «бідні» кожен п'ятий респондент – 22%. Лише 1% позначив свій рівень забезпеченості як «вище середнього», а до «багатих» віднесла себе всього одна людина з усього масиву (0,3%) (діагр. 5). Рівень забезпеченості показав залежність від статусу опитаних. Серед працюючих пенсіонерів найбільша частка тих, хто відніс себе до групи з середнім чи вище середнього рівня забезпеченості (сумарно 57%). Таких серед основної групи опитаних - непрацюючих пенсіонерів - майже в два рази менше (30%). Непрацюючі пенсіонери і безробітні, що не вийшли ще на пенсію (а це сумарно 66% від усіх опитаних) відносяться до найменш забезпечених.

Отже основні показники соціально-демографічного стану опитаних ЛПВ близькі до об'єктивних статистичних даних по цій категорії населення України. Таким чином, отримані результати відповідей нашого дослідження є достатньо репрезентативними.

2. Проблеми ЛПВ та оцінка ставлення до них різних органів та служб

Важливим для розуміння стану ЛПВ та можливих напрямів роботи з ними є визначення значимості, ієрархії та гостроти проблем, більше притаманних саме цій категорії людей. Із запропонованого переліку з 8-ми означень проблем, з якими можуть зустрічатися люди поважного віку, вимальовується наступна картина їх ієрархії серед опитаних. Проблеми оцінювались респондентами за 5-ти бальною шкалою, де 5 означало дуже гостру проблему, а 1 – відсутність даної проблеми. Ми згрупували оцінки 5 і 4 як позначення високої значимості проблеми. Відповідно сумарні оцінки 1 і 2 означають низьку значимість проблеми для людини.

Лідуючу позицію зайняла проблема «складності задоволення особливих потреб щодо харчування через підвищення цін та погіршення забезпеченості». Перше місце серед інших їй забезпечило таке співвідношення оцінок: як достатньо гостру проблему з оцінками 5 і 4 її відмітили абсолютна більшість опитаних – 58%, тоді як оцінки 1 і 2 поставили всього 17 % і майже кожен п'ятий (19%) вибрав оцінку 3.

Друга позиція належить проблемі «доступу до медикаментів та лікування». Як гостру її позначили 52% проти 22% тих, хто її не має. Ще 21% визначили рівень гостроти на 3.

Слід відзначити, що відносно частіше відчують високу гостроту цих проблем жінки та непрацюючі пенсіонери. Здебільшого це люди з вікової категорії після 74 років (58%).

Третя сходинка в переліку проблем – «труднощі при вирішенні різних питань в органах влади та різних службах». Високу гостроту їй віддала майже половина опитаних – 49%, проти 25% тих, хто її проблемою не вважає. Ще 17% - кожен шостий – оцінив гостроту на 3. Групами, які найчастіше потерпають від даної проблеми є ті ЛПВ, що ще не вийшли на пенсію, як працюючі (63%), так і безробітні (59%).

Четверта позиція за проблемою «виплати пенсій та здійснення соціальних виплат». Для 40% вона виявилась достатньо гострою, правда приблизно стільки ж – 36% - з нею не стикались. Жінки частіше вказували на високу гостроту даної проблеми.

Практично така ж ситуація з розподілом оцінок щодо 5-ї за рейтингом проблеми – «доступу до інформації про те, де шукати допомогу». 39% опитаних поставили їй оцінки 5 і 4, кваліфікувавши як гостру проблему, і стільки ж – 40% - тут проблеми не вбачають. Примітно, що саме безробітні ЛПВ найбільш інтенсивно вказували на високу гостроту цієї проблеми для себе (59%).

Останні три позиції зайняли проблеми, де співвідношення оцінок показує на користь невисокої їх гостроти для переважної більшості респондентів. На 6-й позиції проблема «безпеки і вільного пересування». Для більшості людей поважного віку – 56% - вона має малу гостроту, лише один з п'ятох опитаних – 21% - позначив її як

гостру для себе і ще 18% оцінили її гостроту на 3 бали з 5. Природно, що частіше з даною проблемою стикаються люди найстаріші – після 74 років (28%).

Проблема «обмеженого спілкування», яка зайняла 7-му позицію, не турбує трьох з кожних п'яти опитаних – 59%. Високу гостроту вона має для втричі меншої кількості людей поважного віку – 19%.

Останнє 8-ме місце за рівнем гостроти для опитаних зайняла проблема «відсутності догляду та ізоляція». Фактично близько двох третіх – 64% - її не відчують і лишедесь один з восьми респондентів – 12% - визначив її як достатньо гостру та ще стільки ж – 12% - поставили їй оцінку 3.

Отже, найбільш гострими проблемами більшості людей поважного віку в Україні сьогодні є задоволення базових вітальних життєвих потреб – у відповідному для свого віку харчуванні та підтриманні здоров'я через обмежений доступ до медикаментів та лікування. Високу гостроту для половини опитаних ЛПВ має проблема комунікації з органами влади та соціальними службами, де приходиться вирішувати різні життєві потреби. Відносна більшість ЛПВ оцінюють як гостру проблему виплату пенсій та соціальних нарахувань.

На цьому фоні ситуація з проблемами безпеки і вільного пересування, обмеження спілкування та відсутності догляду виглядає набагато краще. Тут абсолютна більшість – від половини до двох третин – цих проблем не відчуває. Стикаються з ними і оцінюють як гострі ці проблеми в кілька разів менше людей поважного віку.

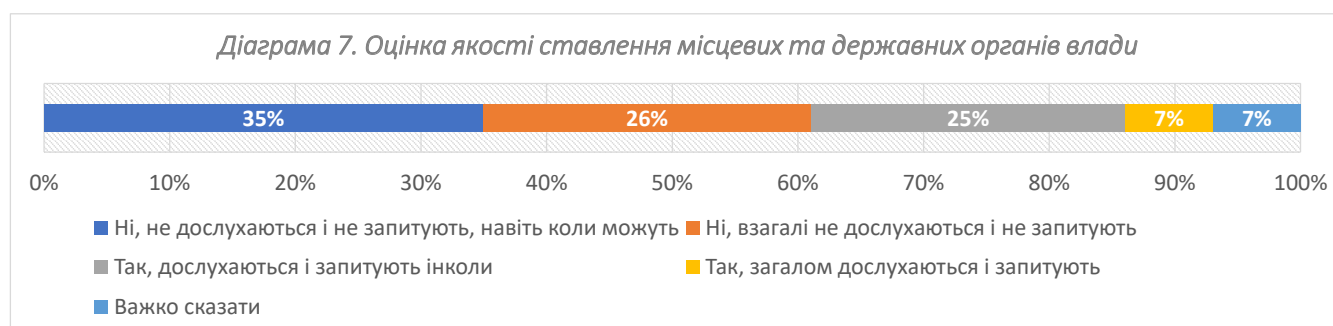
Діаграма 6. Оцінка проблем людей поважного віку

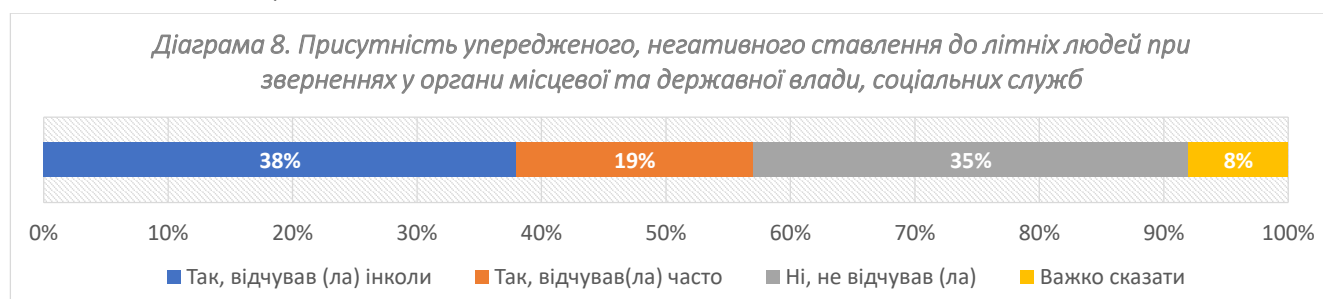
Про самопочуття людей у віці в сучасному українському суспільстві можуть свідчити їх уявлення щодо того, як до них ставляться державні і місцеві органи влади, як

слухають їх при зверненнях, як враховують їх потреби. Від цього залежить не лише самопочуття людей, але й їх ставлення до органів влади та легітимація останніх в очах громадян.

Відповіді опитаних не дають підстав для особливого оптимізму. Абсолютна більшість респондентів, опитаних в містах країни, стверджують, що державні і місцеві органи влади взагалі не дослухаються до людей похилого віку, не запитують про потреби конкретних осіб, навіть коли можуть це робити. Так відповіли сумарно 61% людей (діагр. 7). Тих, хто має інше, більш позитивне судження – в 2 рази менше (31%). Відносно частіше лунали претензії до різних органів влади у непрацюючих пенсіонерів (65%). Представники вікових груп 65-74 років та після 74 років частіше підкреслювали своє невдоволення.

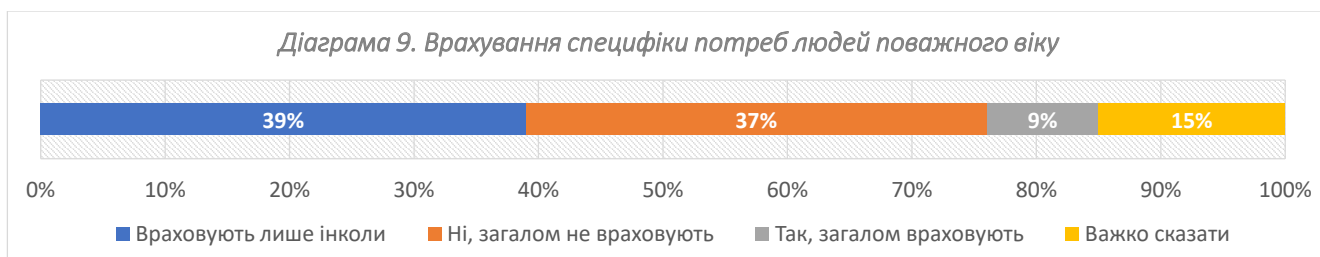
Ще одним свідченням складностей у людей поважного віку можуть бути широко розповсюджені відчуття упередженого, негативного ставлення до себе, як літньої людини, при зверненнях до органів місцевої влади чи соціальних служб. На відповідне питання відповіли, що відчували таке ставлення часто 19% опитаних, а стикалися з таким негативним ставленням інколи – ще 38%. Сумарно це абсолютна більшість – 57% (діагр. 8). Не стикалися з цим, не зустрічали упередженого ставлення більше третини опитаних – 35%. Частіше за інші групи вказували на наявність упередженого ставлення в тій чи іншій мірі працюючі непенсіонери (71%) та жінки (61% проти 48% у чоловіків).

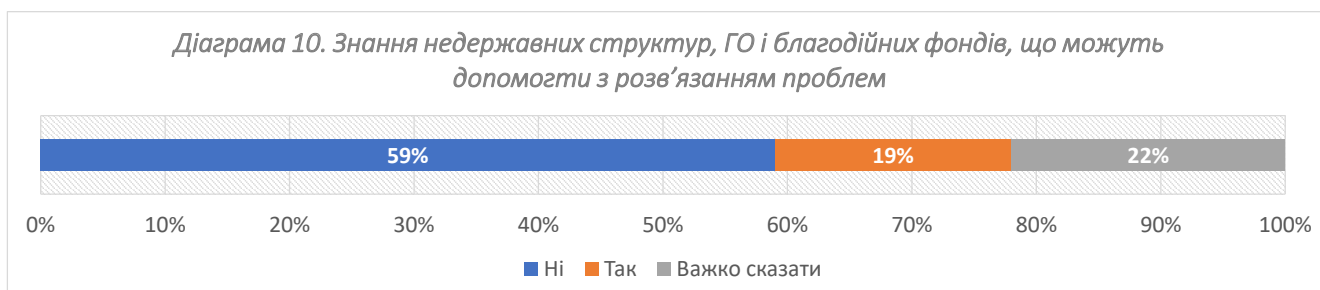
Звичайно, це проблема не лише України, а має глобальний характер. Це підтверджує дослідження, проведене Всесвітньою організацією охорони здоров'я. ВООЗ опитала в 2016 р. більш ніж 83 тисячі осіб в 57 країнах. За результатами, 60% респондентів

мають мало поваги до літніх людей, з вищим рівнем негативного ставлення у багатших країнах. ВООЗ закликала активно протидіяти таким упередженням, адже негативне ставлення до людей похилого віку може погано вплинути на їх фізичне і психічне благополуччя, а також скоротити тривалість життя. [1]

Показником ставлення до ЛПВ відповідних органів та служб є врахування неоднакових, інколи специфічних потреб, які об'єктивно нерідко притаманні людям старших вікових категорій. Відповіді на питання, чи вважають вони, що різні органи і служби враховують їх специфічні потреби, показали наступний розподіл. Відносна більшість опитаних в містах ЛПВ – 40% - стверджує, що такі потреби ними враховуються лише інколи. Ще 8% дали більш впевнені відповіді – «загалом враховують». Це сумарно майже половина опитаних – 48%. Протилежної думки – різні органи та служби специфічні потреби «загалом не враховують» - притримуються 37%. Інші ухилились від відповіді (діагр. 9). Негативні оцінки частіше зустрічаються у людей після 74 років (44% проти 35% з групи 55-64 років).

Завершувало блок питань щодо проблем і потреб літніх людей питання про знання даною категорією тих структур недержавного типу, що можуть допомогти з розв'язанням їх проблем. Отримані відповіді дають не надто позитивну картину. Абсолютна більшість (59%) відзначили, що не знають якихось недержавних структур, громадських організацій, благодійних фондів, які працюють у сфері підтримки і захисту літніх людей. 22% ухилились від відповіді (діагр. 10). Лише один з п'яти опитаних (19%) зміг згадати і назвати такі організації. Цікаво, що значно частіше були обізнані в цьому жінки (24%) ніж чоловіки (9%).

3. Установки, соціокультурні орієнтації та очікування ЛПВ

Дослідження людей поважного віку, процесів старіння та їх вибору життєвої позиції на цьому етапі життя має спиратись на серйозні теоретичні засади. Лише в такому випадку матимемо глибоке розуміння поведінки людей старшого віку та зможемо напрацювати ефективні соціальні політики для даної категорії людей, яких стає в суспільстві все більше.

Дослідники аналізують проблеми старості в контексті профільного вибору особистості: через стиль життя, суспільну позицію, соціокультурні орієнтації. При цьому відкритість, проникнення у соціальні зміни, активність або, навпроти, тенденцію відвертатися від життя, пасивно спостерігати за плином життя співвідносять з варіативністю індивідуальних реакцій [2, с.64-66]. Люди з активною життєвою позицією відкриті до змін, намагаються самостійно вирішувати проблеми, пов'язані з віковими змінами, у відповідності до своїх фізичних можливостей. Люди з пасивною життєвою позицією намагаються перекласти відповідальність за вирішення проблем літнього віку на різні соціальні інститути, пред'являючи їм претензії за свої проблеми. Звичайно, між цими протилежними позиціями є й серединні варіанти життєвих установок, що поєднують в різних співвідношеннях міри активності-пасивності.

Ми використали такий підхід для виміру розповсюдженості базових установок на життєву позицію в нашій вибірковій сукупності. Було запропоновано визначитися з точкою зору на три варіанти життєвої позиції ЛПВ (діагр. 11). Найменш розповсюдженою виявилась активістська життєва позиція, згідно якої «люди поважного віку мають бути відкриті до змін, намагатися самостійно вирішувати проблеми, пов'язані з віковими змінами, у відповідності до своїх фізичних можливостей». Її поділяють 10% опитаних.

Протилежну позицію пасивно-патерналістської направленості поділяють майже в 4 рази більше опитаних – 38%, вибравши відповідь «люди поважного віку мають право очікувати від держави вирішення їх проблем, відповідальності різних соціальних інститутів за забезпечення їх старості». Патерналістська орієнтація частіше зустрічається у ЛПВ, які працюють і не мають ще пенсії (44%) тп у безробітних (47%).

Найбільшою популярністю серед опитаних користується якраз проміжна, серединна позиція щодо прийнятної для старшого віку життєвої позиції, коли «потрібно, щоб і самі люди докладали зусиль для вирішення своїх проблем, і держава допомагала активно літнім людям». Її вибрали 45% респондентів.

Таким чином, вибір ЛПВ життєвих установок може говорити про достатньо значимий потенціал їх громадського активізму, реалізація якого принесе користь громадам.

Діаграма 11. Життєві установки людей поважного віку

Корелюють з цими даними результати відповідей щодо того, як люди поважного віку мають доносити свої потреби та захищати права (діагр. 12). Найбільш чисельною виявилась частка пасивних песимістів, котрі переконані, що «люди поважного віку зараз захистити свої інтереси взагалі не можуть» - більше 2/5-х опитаної сукупності – 42%. Песимістів відносно більше серед жінок (47% проти 31% у чоловіків) та у вікових групах після 65 років і старше.

Проте все-таки більшість вибрали різні варіанти активної позиції. Третина (33%) вважає за потрібне «активно звертатись до органів влади, використовуючи існуючі інструменти громадського тиску (листи, звернення, петиції, заяви)». Ще майже кожен четвертий (24%) рахує, що треба «об'єднувати свої зусилля для захисту власних інтересів через громадські організації чи політичні сили». Іншу, більш індивідуалістичну позицію вибрав кожен шостий респондент – «кожен має сам турбуватися про захист своїх інтересів в структурах влади» - 17%. Така ж кількість підтримує публічні протестні дії – «виходити на публічні акції (мітинги, демонстрації тощо) по захисту своїх прав» - 17%.

Діаграма 12. Позиція щодо захисту своїх прав та інтересів

Для розробки і впровадження соціальної політики, орієнтованої на розкриття і залучення потенціалу людей поважного віку в інтересах суспільства і їхніх громад дуже важливо визначити притаманні їм соціокультурні орієнтації щодо бачення специфіки життя в період наближення чи переживання старості.

Теоретичні пояснення особливостей життєдіяльності людини старшого віку в сучасній науці розрізняються. Тому в нашому прикладному дослідженні різні розповсюджені концепції життєдіяльності ЛПВ були операціоналізовані в шкалу семантичних тверджень для виміру їх підтримуваності людьми старшого віку в українських містах.

З нині існуючих геронтологічних соціальних теорій, що намагаються осмислити феномен старості, найбільш популярними є теорії відчуження, активності, субкультури і символічного інтераціоналізму. Дамо короткий опис їх для розуміння запропонованих питань анкети. [3]

За теорією відчуження процес старіння супроводжується неминучим відчуженням людини від суспільства, його соціального і економічного життя; зниженням взаємодії з іншими людьми; зменшенням соціальних ролей, що веде до повного соціального дистанціювання. Змушене «звільнення» від професійних обов'язків (пов'язане з виходом на пенсію), від багатьох сімейних обов'язків (викликаних самостійністю дорослих дітей), зниження соціальної активності і усамітнення та інше – зменшують життєвий простір старої людини.

Неявно цим підходом підкреслюється відмінність у потребах, бажаннях, мотиваціях, виконуваних ролях літніх і більш молодих людей, що може актуалізувати політику сегрегації, навіть байдужості до людей пізнього віку і провокувати деструктивне переконання про не важливість похилого віку.

Багато авторів піддають дану теорію критиці. Дослідження показали, якщо людина похилого віку здорова, має достатній рівень матеріальної забезпеченості, то її активність з віком не знижується. Критики теорії говорять, що з віком втрата певних соціальних зв'язків замінюється іншими, й при зменшенні їх кількості, вони стають більш значимими і важливими.

Зважаючи на те, що люди похилого віку мають менше соціальних обов'язків, у них є більше можливостей займатися улюбленою справою і проявляти активність.

Отже, розглядаючи дану теорію треба виходити з того, що «відчуження» може відбуватися як один із варіантів життя літньої людини, але воно не є обов'язковим для усіх і проявляється індивідуально в залежності від внутрішніх ресурсів літньої людини, її особистісних рис, фінансової ситуації, освіти, життєвого досвіду та ін.

Ця теорія не бездоганна в моральному відношенні. Цей підхід не сприяє виробленню соціальної політики спрямованої на включення літніх громадян в активне суспільне життя, захист їх від дискримінації й ейджизму, навпаки формує залежність людей похилого і старого віку від держави, а соціальну роботу з літніми зводить до соціального обслуговування, догляду.

Теорія активності є альтернативною до попередньої. Автори даної теорії говорять, що вступаючи в старість, люди зберігають ті ж потреби й бажання, що й у середньому

віці, і всіляко чинять опір будь-яким намірам виключити їх із життя суспільства. Згідно даної теорії під благополучною старістю розуміється збереження соціальних зв'язків, соціальних ролей і підтримання активності середнього віку.

Цей підхід активно підтримується на Заході і є базисом соціальної політики стосовно літніх людей, яка орієнтується на включення їх у активне суспільне життя, створення умов для розвитку здібностей і можливостей.

У своїй крайній формі теорія активності так само не приваблива, як і теорія роз'єднання. Керуючись нею соціальні працівники змушують людей похилого віку «зливатися» з іншими «для їхнього власного блага» з обов'язковими прогулянками й різними активностями. Більш прийнятною є точка зору, що теорії звільнення і активності описують оптимальні стратегії для деяких, але не для всіх людей, і питання, яка з них краща, залежить від набору факторів, таких як фінансові обставини (наприклад, чи може людина дозволити собі активний образ життя?), здоров'я (наприклад, чи має людина все ще сили для якихось хобі?) і типу особистості (наприклад, інтроверти можуть ненавидіти активний образ життя) [4, с.145].

Відповідно до теорії субкультури (А.Роуз), культура стає стрижнем, який поєднує людей літнього віку, і створює особливу близькість між ними й у той же час відокремлює їх від інших вікових когорт. Причому автор теорії стверджує, що культура літніх особлива, відмінна від культури всіх інших вікових груп. У даного підходу є свої скептики. Така підкреслена відокремленість людей поважного віку, як свідчить різноманітна практика, не в їх інтересах. Соціальна політика, що базуватиметься на даній теорії, не в змозі враховувати реальні бажання і потреби літніх людей, звужуватиме їх активність до меж своєї вікової групи.

Теорія символічного інтеракціонізму була сформульована американським соціологом і психологом Джорджем Мідом (Mead, G.H.). Вона приваблює побудовою концепції старості на фундаменті ідей оновлення комунікації людини поважного віку відповідно нового вікового і соціального статусу. В її основу покладена ідея комунікації як засобу взаємного пристосування індивідів, що є найважливішою умовою існування й розвитку суспільства. Для літньої людини це пристосування: а) до представників нових, молодих когорт; б) до «узагальнених інших», які в цьому випадку виступають як змінене суспільство у цілому; в) до самого стану старості, тобто до самого себе в новій якості. [5]

Ми перевели ці теоретичні підходи у відповідні питання-індикатори.

Опитаним представникам поважного віку було запропоновано визначити своє ставлення до 6 змістовних тверджень, сформульованих з позицій розглянутих теорій старості (діагр. 13).

Твердження, фіксуюче відчуження ЛПВ, «у похилому віці активність людини неминуче падає із-за виходу на пенсію, самотійності дітей, погіршення здоров'я,

звуження кола інтересів» підтримали повністю чи частково 60% опитаних. Не погодились з цим втричі менше – 21%. Ще 15% обрали серединну позицію «і згоден, і не згоден», інші утримались від відповіді. Отже, песимістична орієнтація тут є переважаючою в нашій цільовій групі. Обрахунок показав деяку кореляцію, хоча й незначну, щодо віку опитаних: частка згідних з цим зростає з віком.

Позиція опонентів теорії відчуження, стверджуючих, що «якщо людина поважного віку здорова, має достатній рівень матеріальної забезпеченості, то її активність з віком не знижується» була розділена на абсолютну більшість підтримуючих – 59%, 17% заперечуючих це та 18% «і згодних, і не згодних». Маємо явне домінування помірно оптимістичної орієнтації. Тут ми також помічаємо залежність оцінок від віку: люди після 74 років набагато рідше підтримали дане твердження (48%).

Твердження, що відбиває активістське трактування життєдіяльності людини в похилому віці, мало таке формулювання – «через те, що люди поважного віку мають менше соціальних обов'язків, у них є більше можливостей займатися улюбленою справою і проявляти активність». Його поділяє загалом 58% опитаних, не поділяє 23% і 13% вибрали відповідь «і згоден, і не згоден». Тут прихильників найбільш оптимістичної орієнтації на безумовну активну життєву позицію в поважному віці також переважаюча більшість. Фактор віку опитаних проявився і в цьому питанні: чим більший вік, тим вища частка тих, хто не погоджується з такою оптимістичною позицією (55 р – 20%, після 74 р – 30%).

Субкультурний підхід отримав вираз в судженні «люди поважного віку мають такі особливості світогляду, інтересів, що виділяють їх серед інших вікових груп і вони можуть бути активними в основному серед своїх». Хоча сумарно погодилось з цим 56% опитаних, повна підтримка тут помітно менша у порівнянні з уже розглянутими підходами - всього 24%. Кожен п'ятий – 21% - заперечив цій позиції, а 16% вибрали серединний варіант.

Відносно найвищу підтримку опитаних отримав підхід інтеракціоністський, виражений в твердженні «літній людині необхідно пристосовуватись до молодих, до інших вікових груп, до змін у суспільстві та до самого стану своєї старості». Всього біля двох третіх респондентів – 62% - в тій, чи іншій мірі згодилились з ним, при 36% повністю згодних. Не погодились сумарно кожен шостий – 17%, а один з дев'яти – 11% - вагались з конкретним вибором свого ставлення. Частота підтримки даного судження корелюється не тільки з віком, а й статтю. Не згодні пристосовуватись до молодих частіше люди найстаршої категорії після 74 років (25% проти 15% серед групи 55-64 роки) та чоловіки.

Було перевірено також ставлення опитаних людей до позиції, яка в принципі дискримінує, упосліджує та знецінює категорію людей у віці. Вона формулювалась так - «люди похилого віку є тягарем і виснажують суспільство». Цікаво, що тих, хто погодились з цим, навіть у нашій цільовій групі виявилось 17%. Ще 14% «згодні,

і не згодні». Висловили свою незгоду сумарно абсолютна більшість - 58%, з яких 49% - категорично не згодні. При цьому не може не насторожувати підтримка та невизначене ставлення до явно антигуманної позиції майже третини опитаних ЛПВ.

Діаграма 13. Соціокультурні орієнтації щодо бачення специфіки життя в період наближення чи переживання старості

Узагальнено зафіксуємо, що серед людей поважного віку є прихильники різних концептуальних підходів до розуміння сенсу життя в літньому віці та активності людини в даний період. Доводиться констатувати, що існуючі соціологічні теорії старіння в основному мають відносні пояснюючі можливості та обмеження, що розглядають лише окремі аспекти феномену старості.

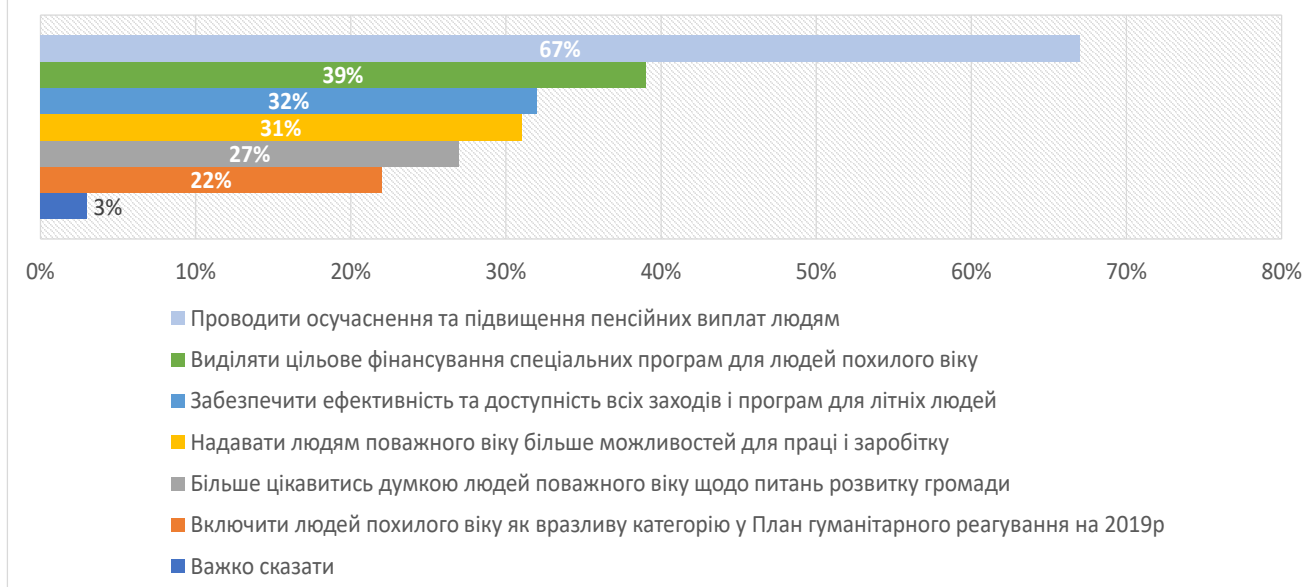
Проте поза цим, дослідження показує внутрішню направленість в своїх соціокультурних орієнтаціях більшості ЛПВ на той чи інший спосіб активності для повноцінного життя та заперечення ними трактування свого стану і своєї соціальної групи як обтяжливого для всіх і безплідного згасання.

У зв'язку з цим варто розглянути очікування людей у віці від різних соціальних інститутів. Прояснює це питання «що мають робити в першу чергу органи влади, гуманітарні організації для захисту прав та розв'язання проблем людей поважного віку» (діагр. 14). Найбільш підтримуваними позиціями у відповідях стали пов'язані з матеріально-фінансовими сторонами життя літніх людей. Беззаперечно перше місце з двома третинами голосів опитаних – 67% - отримав посил до влади «проводити осучаснення та підвищення пенсійних виплат людям». Друге місце з 39% підтримуючих за рекомендацією «виділяти цільове фінансування спеціальних

програм для людей похилого віку». Пріоритет цих позицій цілком закономірний, враховуючи складний матеріальний стан дуже значної частки ЛПВ.

Разом з тим, дуже важливим є підтримка значною часткою опитаних заходів і кроків, безпосередньо не пов'язаних із збільшенням матеріальних виплат. Зокрема, майже третина вважають, що треба «забезпечити ефективність та доступність всіх заходів і програм для літніх людей» (32%) та «надавати людям поважного віку більше можливостей для праці і заробітку» (31%). Більше чверті хотіли, щоб «більше цікавились думкою людей поважного віку щодо питань розвитку громади» (27%). Ще чверть опитаних виділили необхідність «включити людей похилого віку як вразливу категорію у План гуманітарного реагування на 2019 р.» (22%), що може слугувати соціальним запитом у взаємодії українських посадовців з міжнародними та вітчизняними гуманітарними організаціями.

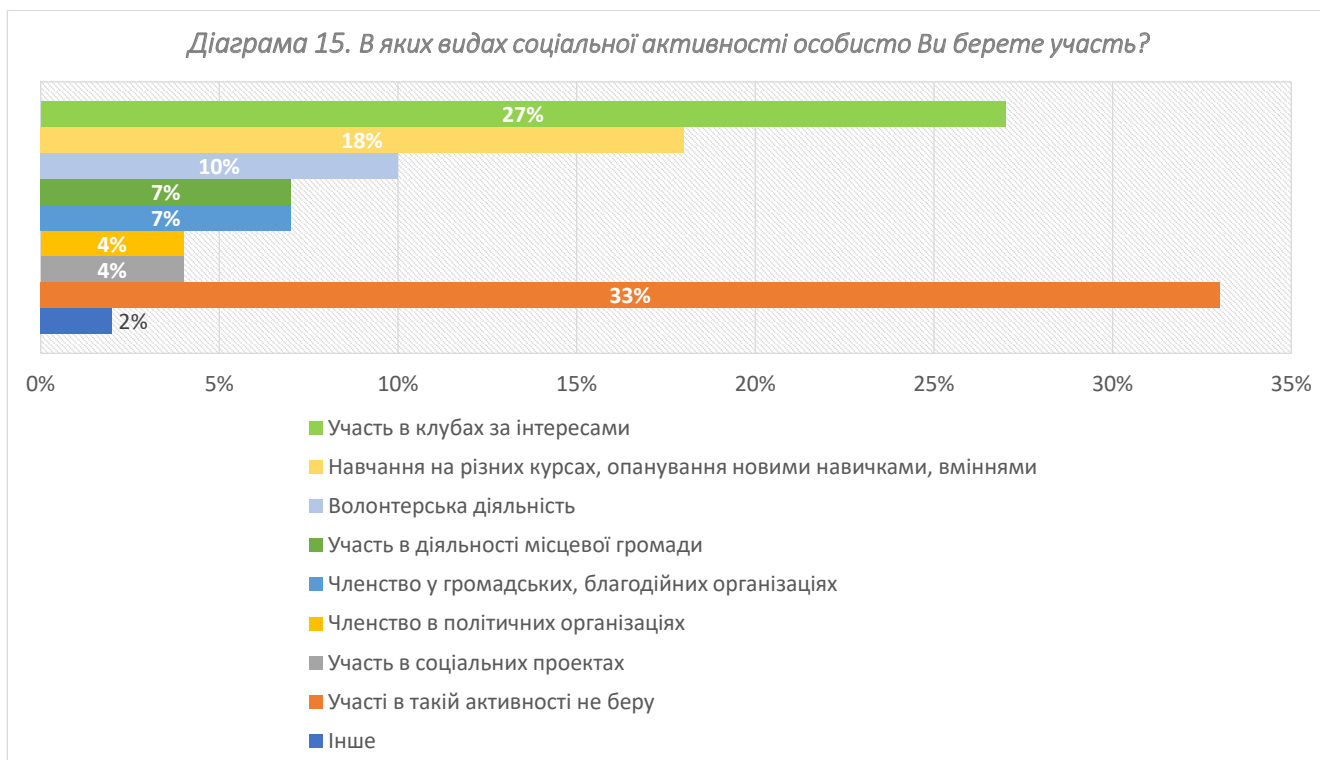
Діаграма 14. Що мають робити в першу чергу органи влади, гуманітарні організації для захисту прав та розв'язання проблем людей поважного віку?

Отже, виявлені очікування людей поважного віку в містах України показують як їх ієрархію, так і достатню різносторонність запитів.

4. Активність, інформованість та способи взаємодії ЛПВ з органами місцевої влади та службами

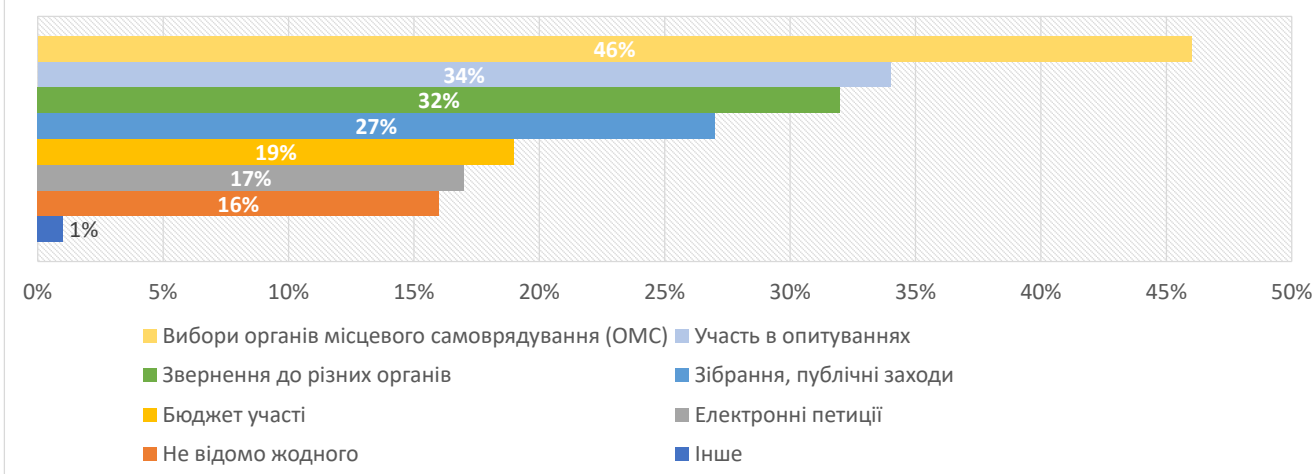
Перейдемо до розгляду власної суспільно орієнтованої активності нашої цільової групи. Учасники опитування визначили види соціальної активності, в яких самі беруть участь (діагр. 15). Зафіксуємо спочатку, що третина опитаних відразу заявили, що участі в такій активності не беруть (33%). Інші відмітили достатньо широкий спектр форм соціального активізму – від навчально-просвітницьких до суспільно-громадських. Найбільш популярними серед опитаних були різні види навчання: в «університетах третього віку» (27%), на різних курсах, опанування новими навичками, вміннями (18%) і участь в клубах за інтересами (22%). Частина займаються волонтерською діяльністю (10%) та приймають участь в житті своєї громади (7%). Деякі є членами громадських і благодійних організацій (7%), менше – в організаціях політичних (4%). Незначна кількість ЛПВ беруть участь в соціальних проектах (4%).

Поінформованість літніх людей про способи участі у справах громади можна вважати в цілому достатньо гарною (діагр. 16). Адже всього 16% опитаних заявили, що їм невідомі жодні способи участі. Інші відмітили по кілька форм та способів такої участі. Найбільш відомі громадянам наступні способи: вибори органів місцевого самоврядування – 45%, зустрічі (з представниками органів місцевого самоврядування, депутатами) – 37%, участь в опитуваннях (34%), звернення до різних органів (32%). Деякі рідше вказували на зібрання, публічні заходи (27%).

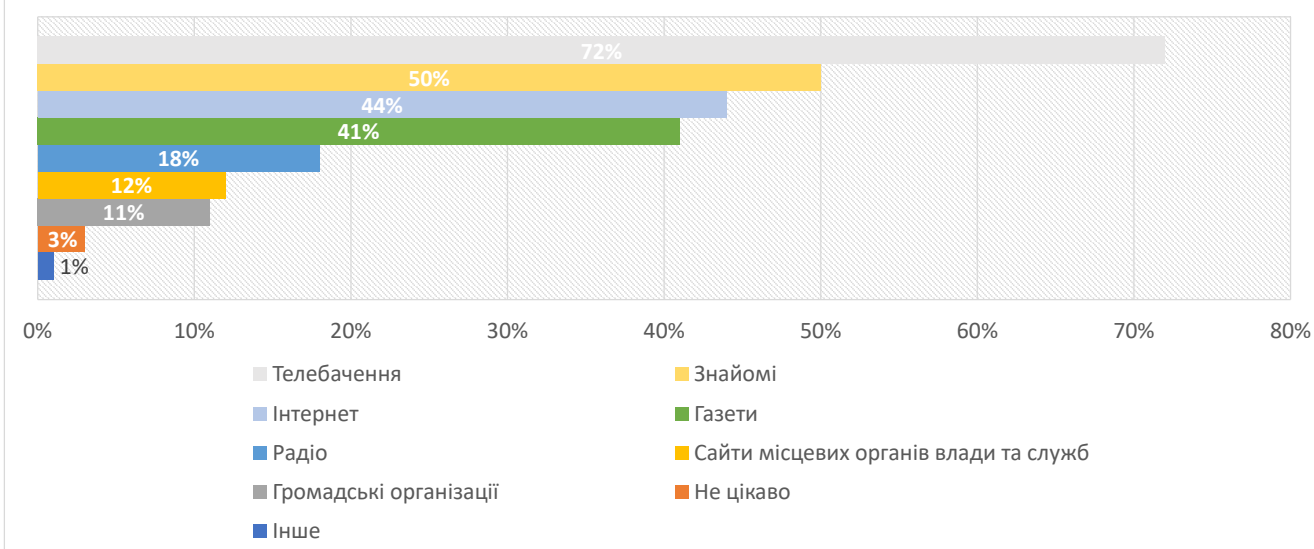
Навіть кожен п'ятий-шостий вказав на знання про сучасні модерні способи - бюджет участі (19%), електронні петиції (17%).

Діаграма 16. Які способи участі у житті громади Вам відомі?

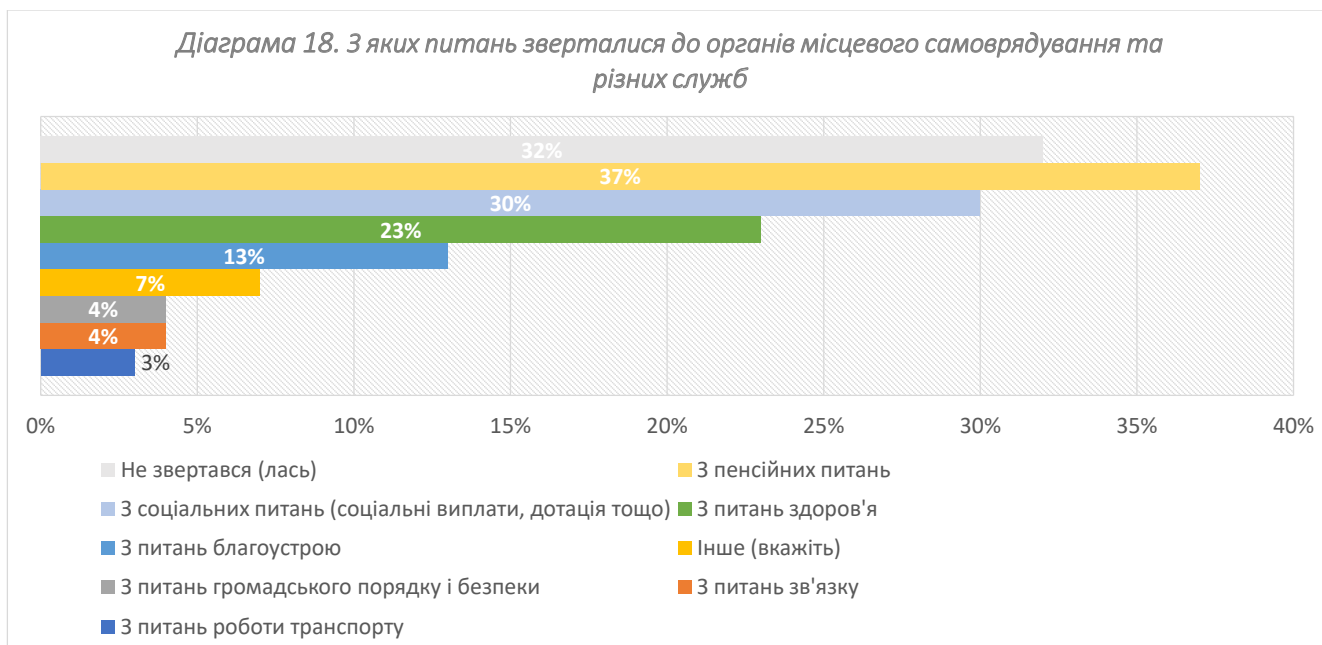
Джерела інформації про можливість звернутися до органів місцевого самоврядування та різних служб у людей старших вікових категорій достатньо диверсифіковані, хоча здебільшого традиційні (діагр. 17). Безсумнівним лідером серед джерел є телебачення (72%). За ним йдуть з близькими показниками знайомі (50%), інтернет (45%) і газети (41%). Не надто популярними в даній групі є радіо (18%). Найменш використовуваними в отриманні інформації є сайти місцевих органів влади та служб (12%) і громадські організації (11%).

Діаграма 17. З яких джерел отримують інформацію про можливість звернутися до органів місцевого самоврядування та різних служб

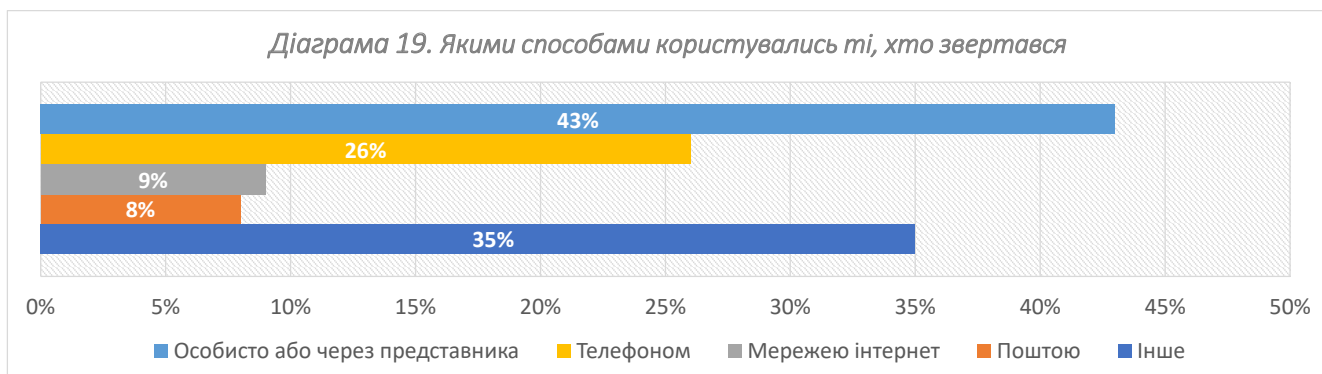

Досвід звернень до органів місцевого самоврядування та різних служб у більшості літніх людей, судячи з відповідей, присутній (діагр. 18). Взагалі не звертались до названих органів третина опитаних ЛПВ (32%). Очікувано, що основними

темами звернень є пенсійні (37%), соціальні (30%) питання і питання здоров'я (23%). Предметом звернень 13% стали питання благоустрою. Достатньо рідко представники нашої цільової групи звертались з питань громадського порядку і безпеки (4%), зв'язку (4%), роботи транспорту (3%). 7% відповідей відносились до інших тем звернень.

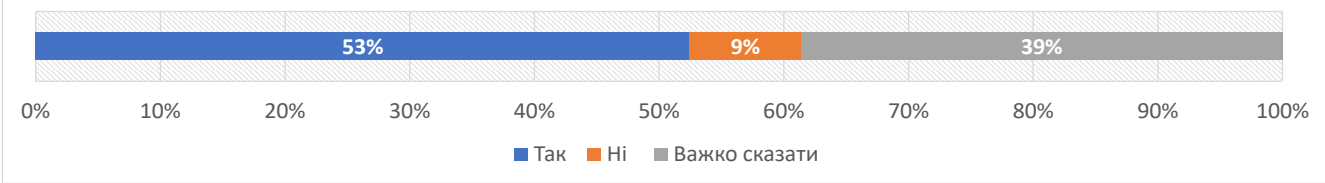

Найбільш часто використовуваним способом звернень громадян поважного віку стали особисті звернення чи через представника (43%). Достатньо значна частка опитаних користувалась для звернень телефоном (26%). Досить рідко вдавались ЛПВ до таких способів як мережа інтернет (9%) і пошта (8%).

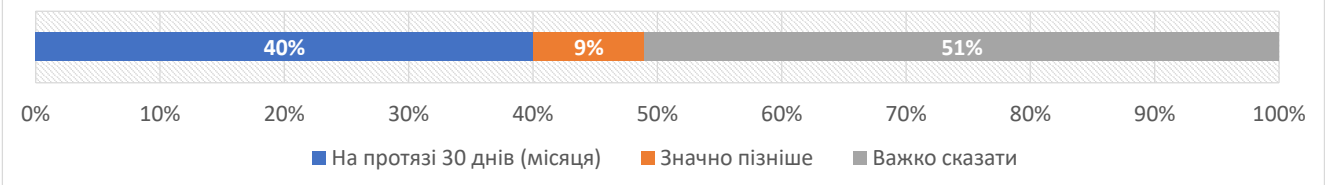
З тих, хто звертався до органів місцевої влади і різних служб більшість (53%) отримали відповідь. Відсутність відповіді на звернення вказали 9%. Багато хто вибрав у цьому питанні відповідь «важко сказати» (38%).

Діаграма 20. Чи отримали відповідь на своє звернення

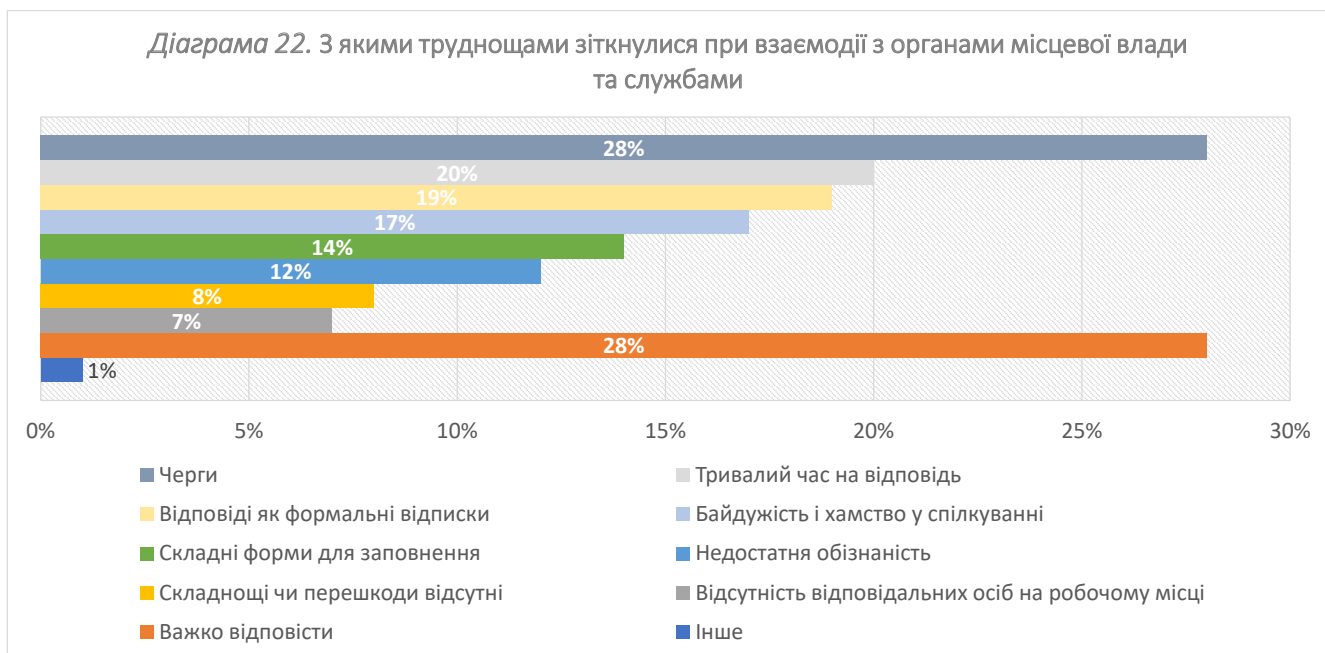
Закон про звернення громадян визначає крайній термін відповіді на звернення до одного місяця. На думку 40% опитаних відповідь на своє звернення вони дійсно отримали на протязі 30 днів (місяця). Певна частка ЛПВ зазначила, що відповідь отримали значно пізніше (9%). Більше половини з тих, хто подавав якісь звернення, не змогли точно визначити термін відповіді і вибрали відповідь «важко сказати» (51%).

Діаграма 21. В який термін отримали відповідь на своє звернення

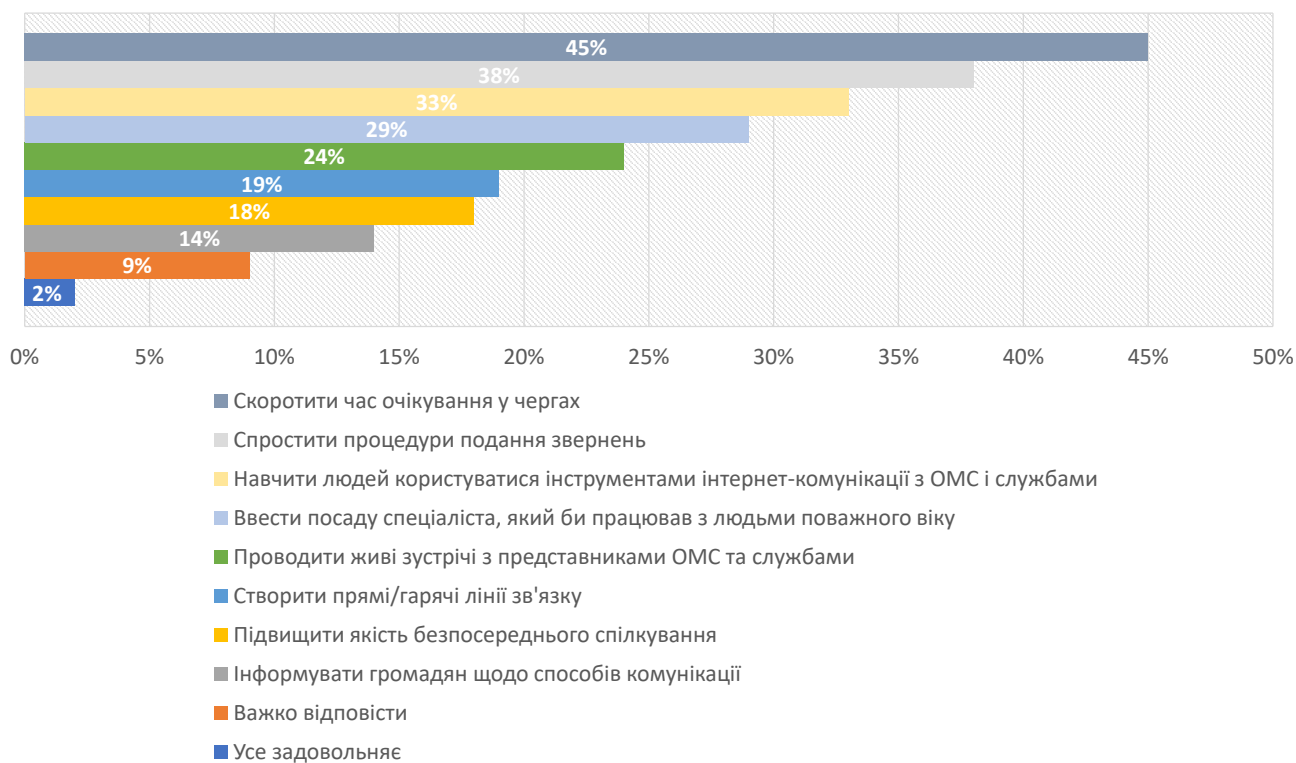
5. Труднощі взаємодії та перспективи активізації участі ЛПВ в житті громад

Відсутність реакції на частину звернень громадян та відповіді з затягнутим терміном не єдині складності при взаємодії літніх людей з органами місцевої влади та різними службами в місті проживання. Поставлене пряме питання щодо труднощів взаємодії з цими структурами дали великий перелік позицій (діагр. 22). Лише 8% з усіх опитаних вказали, що складнощі чи перешкоди у взаємодії відсутні. Найчастіше нарікають опитані ЛПВ на черги в місяцях їх звернень (37%). Фактично кожен п'ятий жаліється на «тривалий час на відповідь» (20%) або «відповіді як формальні відписки» (19%). Нерідкими є претензії до персоналу, які обслуговують людей: це «байдужість і хамство у спілкуванні» (17%), «недостатня обізнаність» (12%), «відсутність відповідальних осіб на робочому місці» (7%). Слід звернути увагу і на те, що кожен сьомий з опитаних відчуває труднощі із-за складних форм для заповнення (14%).

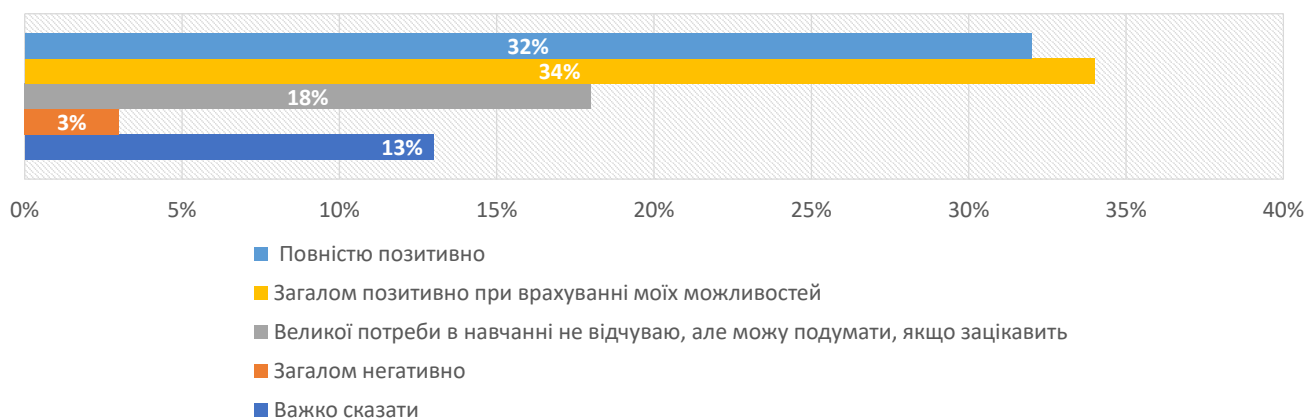
Опитування дало також немало інформації щодо напрямів покращення взаємодії людей поважного віку з органами місцевої влади та службами (діагр. 23). На пропозицію висловитись, що необхідно зробити для покращення в першу чергу, найчастіше виділялись наступні чотири позиції: «скоротити час очікування у чергах» (43%), «спростити процедури подання звернень» (38%), «навчити людей користуватися інструментами інтернет-комунікації з органами місцевого самоврядування і службами» (33%) і «ввести посаду спеціаліста, який би працював з людьми поважного віку» (29%). Майже кожен четвертий-п'ятий пропонував також «проводити живі зустрічі з представниками органів влади та служб» (24%) і «створити прями/гарячі лінії зв'язку» (19%), «підвищити якість безпосереднього спілкування» (18%) та краще «інформувати громадян щодо способів комунікації» (14%).

Діаграма 23. Що необхідно зробити для покращення взаємодії людей поважного віку з органами місцевої влади (ОМС) та службами

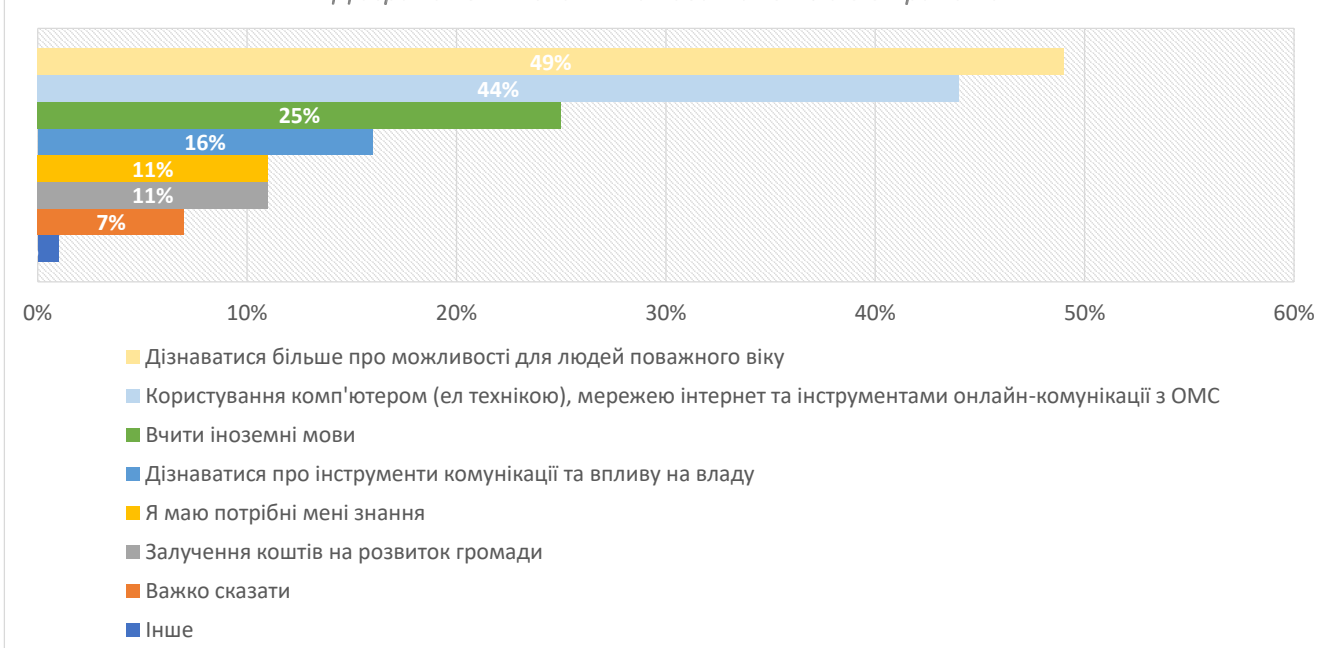
При тому опитані люди поважного віку в більшості своїй висловлювали готовність самим приймати більш активну участь у житті громади за допомогою спеціалізованого навчання. До можливості поставились повністю позитивно 32% та ще «загалом позитивно при врахуванні моїх можливостей» 34%, що сумарно становить дві третіх опитаної цільової групи (діагр. 24). Частина відзначила, що «великої потреби в навчанні не відчуваю, але можу подумати, якщо зацікавить» (18%). Однозначно негативно до цього поставились всього 3% та 13% ухилились від відповіді. Так що запит серед літніх людей на отримання нових знань для активнішого включення в життя суспільства і своїх громад дуже значний.

Діаграма 24. Ставлення до можливості більш активної участі у житті громади за допомогою спеціалізованого навчання

Варто прийняти до уваги судження ЛПВ стосовно того, які знання чи навички вони хотіли б отримати (діагр. 25). Відповіді реєструють домінування явно прагматичних підходів більшості людей у віці. Найчастіше їх цікавить ті знання, що дозволили «дізнаватися більше про можливості для людей поважного віку» - 49% та «користування комп'ютером (електронною технікою), мережею інтернет та інструментами онлайн-комунікації з органами місцевого самоврядування» - 44%. Кожен четвертий відмітив бажання «вчити іноземні мови» - 25%. Окрім більш прагматичних особистих мотивів наявні і чисто громадські. Є певний запит на вивчення інструментів комунікації та впливу на владу (16%) та способів залучення коштів на розвиток громади (10%).

Діаграма 25. Які знання чи навички хотіли б отримати

Ця інформація може допомогти в побудові системи освіти людей третього віку з урахуванням перш за все їх особистих орієнтацій та потреб.

II. ФОКУС-ГРУПОВА ДИСКУСІЯ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ЛПВ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ

Фокус-групова дискусія проведена у Вінниці 9 лютого 2019 р для обговорення проблем людей поважного віку в місті, їх місця в житті громади і взаємодії з органами місцевої влади. Стояла задача оцінити рівень розуміння теми і співвідношення поглядів двох представлених груп – ЛПВ та працівників влади, знайти можливості вдосконалити механізми залучення ЛПВ в життя своїх громад та сприяння кращій взаємодії місцевих органів влади з такою великою суспільною групою.

Склад відібраної групи в кількості 11 осіб включав 7 представників людей старшого віку та 4 представники органів місцевої влади. В групі серед ЛПВ 7 жінок і 2 чоловіків, вік яких коливався від 58 до 80 років. Більшість - пенсіонери, як працюючі, так і не працюючі. Кілька ще не мають пенсії. Від влади прийняли участь в дискусії представники з обласної державної адміністрації, з двох департаментів міської ради та з територіального центру соціального обслуговування.

Життєві позиції та орієнтації

Особисте сприйняття змісту терміну «поважний вік», цього періоду в житті людини в учасників неоднозначне. Частина відчуває його як період більш проблемний і складний, ніж попередній. «Этот возраст ассоциируется с появлением новых проблем», «...этот период – это период выживания». Друга частина представників ЛПВ мають більш оптимістичні оцінки. «В даний час, в даній країні важке життя, соціальне забезпечення на низькому рівні, але при цьому люди якимось виживають і виживають гордо.» Погоджуються з тим, що це очікуваний час полегшень без робочої напруги та з пенсією, вільний час для себе, сім'ї і улюблених справ. «Я вважаю, що я веду цікавий спосіб життя.»

Представники управлінських структур наголошували на об'єктивних складнощах цього періоду та існуванні соціальних програм, що можуть полегшувати життя ЛПВ. «Якщо людина може працювати і далі, то це чудово, а якщо сил вже немає, то вона заслужила відпочинок.»

Практично всі підтримали важливість активної життєвої позиції для людей у віці. Правда її трактування різнилося. Від того, що «це, коли людина незважаючи на вік цікавиться і суспільним життями, і особистим життям», до заперечення якоїсь універсальної формули активної життєвої позиції. «Для мене активність дорівнює включеності в будь-яку діяльність і кожен сам визначає для себе активність.»

Учасники дискусії від ЛПВ схильні вибирати більш активне життя з спілкуванням з іншими, з долученням до якихось спільних справ, до громадської участі. Зокрема і тому, що запобігає такій страшній біді для людей у віці як самотність: «страшная беда это – одиночество».

Оцінки проблем ЛПВ та дій органів влади

При описі життя ЛПВ в Україні найбільш жорстка оцінка звучала як «виживання». В ході дискусії звернули увагу, що можливості і характер життя пенсіонерів значною мірою залежить від матеріальних можливостей та від місця проживання. «Мы не имеем тех ресурсов, чтобы так жить (как пенсионеры в богатых странах) и не всегда есть возможность делать то, что тебе интересно.» «Проживання в великих містах, де є велике скупчення населення, там працюють різні клуби, є більше можливостей для людей пенсійного віку. Люди в таких містах витратили менше сили, ніж у селах.»

Основними проблемами зараз для людей поважного віку вважають низькі пенсії, погане матеріальне та медичне забезпечення. «Матеріальне та медичне забезпечення майже відсутнє в Україні для пенсіонерів.»

Працівники соціальних служб із органів місцевого самоврядування підтвердили наявність складних проблем в ЛПВ в Україні. «Те, що є такі проблеми, не можна заперечувати. Ці проблеми відчувають не тільки люди поважного віку, а і молодь,

і діти. Ми знаємо, що не вистачає коштів, пенсії малі і наші люди в цьому плані обмежені і не можуть собі багато чого дозволити.» При цьому зауважували, що активність людини може не залежати від рівня пенсії, а більше від індивідуальної установки на позитив, чи негатив.

Відносно того, чого мають очікувати люди поважного віку від органів влади для покращення свого життя, судження вар'ювались від дуже загальних до більш конкретних. Із загальних – це поміняти політику на вищому рівні, зупинити падіння економіки, змінити політику в освіті, виховуючи правильне ставлення до старших поколінь. «В нашем государстве стоит не только вопрос решение проблем пенсионеров, а в целом как вообще изменить государство и начинать надо со школ.» Із конкретних – це очікування навести порядок з вимаганням грошей у пенсіонерів в закладах охорони здоров'я. «Дуже вагома проблема в медичному забезпеченні, а саме в оплаті лікарям, які просять гроші за лікування.»

На питання, чи державні і місцеві органи дослухаються до людей похилого віку, запитують про потреби конкретних осіб і чи є упереджене, негативне ставлення до літніх людей при зверненнях до органів місцевої влади, соціальних служб, домінувала думка про в цілому уважне ставлення цих структур до ЛПВ. «По можливості, місцеві органи дослухаються і вирішують питання людей похилого віку.» Таку позицію підтримали представники влади. «Є маса позитивних тенденцій. В нашому місті існують соціальні програми для захисту пенсіонерів і навіть одноразова матеріальна допомога з міського бюджету. В нашому місті є шляхи вирішення різних питань та проблем людей поважного віку ... є можливість звернутись до мера та органів влади, які дослухаються до питань людей». При цьому прозвучала і критична думка. «Я би хотіла, щоб міська влада по іншому ставилась до вимушено переміщених осіб, бо часто в різних структурах можна зустріти грубість та упереджене ставлення. Від нас приховували інформацію щодо пільг, які ми могли отримати.»

Відстоювання прав і громадянська участь

Позиції щодо оцінки дій органів влади та можливостей людей поважного віку відстоювати свої права, інтереси у різних державних службах у групі розділились. Частина доводила про неможливість відстояти свої права і інтереси. Дехто був трохи більш оптимістичним – «Трудно очень, можно, но трудно. Нужно ложить свои денюжки для получения разных документов, нужно быть подготовленным, нужно быть обученными.» Інший учасник запевнив з власного досвіду гарну роботу прозорого офісу у Вінниці, де він швидко вирішив свою проблему. Звернули увагу на велику відмінність можливостей у Вінниці та маленьких населених пунктах - «у великих містах добиваються люди (своїх прав), а люди сільські у маленьких райончиках абсолютно нічого.» Загалом всі прийшли до згоди, що позитивний результат при зверненні до різних служб вимагає настійливості – треба «багато разів звертатись і повторяти одне і те ж.»

Працівники органів місцевої влади підтвердили, що вирішення проблем залежить

від активності людей. «У будь-якому випадку кожний знає закон про звернення громадян та доступ до публічної інформації. ...і основне має бути активність. Якщо людина мовчить про цю проблему, то як дізнається влада про те...».

Особистий досвід звернення до різних служб і органів влади мали 4 з 7 учасників від ЛПВ. З питань роботи комунальних служб, по пенсії, за захистом прав споживача, щодо роботи ЖЕКу, по утепленню будинку. Половина успішно вирішили проблеми, інша отримала негативний результат по зверненням.

Способи участі громадян у справах громади відомі меншості ЛПВ – учасників дискусії. Те ж стосується різних форм електронної участі людей у розвитку своїх громад.

Взаємодія людей поважного віку з органами місцевої влади

При оцінці стану взаємодії ЛПВ з державними і місцевими службами у місті учасники відзначили низку позитивних сторін та достатньо гарний рівень взаємодії у Вінниці. Підкреслювали доступність, відсутність серйозних перепон, увагу до потреб громад. «Я скажу, щоб далі так працювали. Єдине, щоб забезпечили гуртки для пенсіонерів безкоштовно, а то від рівня пенсії до 2 тисяч безкоштовно, а 2100, то треба платити. Зараз підняли планку вище.» Представники органів влади були щодо питання взаємодії інколи надто однозначні і компліментарні – «я не бачу труднощів, можна записатись і прийти на свій час».

Проте учасники дискусії все-таки визначили певні труднощі у взаємодії ЛПВ з державними і місцевими службами у місті. Першою проблемою, що викликала жваве обговорення з обох сторін, постала проблема взаємоповаги в спілкуванні. Претензії висловили і представники владних структур, і люди поважного віку. «Проблема в комунікації. Действительно люди должны относиться с взаимоуважением друг к другу, как с нашей стороны, так и со стороны работников прозорого офиса. Когда человек идет с болеющим, а у этого человека свое болеющее и ему говорят идите веселитесь, это не тот ответ, который ждал человек и возникает конфликт.»

Було запропоновано низку конкретних побажань від ЛПВ щодо інтересів літніх людей. Зокрема на рівні місцевого бюджету ввести безоплатне надання довідок пенсіонерам. Розширити частку співфінансування з міського бюджету виконання певних робіт на прибудинкових територіях. Започаткувати аптеки для інвалідів 1 та 2 групи, що потребують дуже багато ліків, які б продавали їм за суттєво зниженими цінами.

Учасники – представники владних структур звернули увагу на невміння ЛПВ користуватися існуючими можливостями у взаємодії з різними органами. «Не кожний громадянин використовує свою можливість, є такі інструменти як громадське слухання, обговорення, ініціативи, конкурси, є онлайн чат, є мапа звернень. Всі ці інструменти..., вони широко прорекламовані у місті Вінниці і на усіх наших сайтах».

Проте, як виявилось, більшість присутніх ЛПВ про ці інструменти не поінформовані.

Найбільш образним, хоча й типовим є наступний вислів пенсіонерки – «для мене це все ругательні слова». Таким чином, інформаційна робота міських органів влади та різних служб в даній цільовій групі все ще недостатньо ефективна.

Може покращити поінформованість ЛПВ більш системна робота з орієнтацією як на навчання користуватись інтернетом та базованими на ньому інструментами, так і на більш традиційні способи інформування, до яких люди старших поколінь звичні. Бажано, «щоб більше інформації, яка знаходиться на сайтах, доносилася до людей. Не в кожного є інтернет.»

Учасники підкреслили важливість включення через громадські організації в процес взаємодії з органами влади. Ефективність комунікації в такому випадку суттєво зростає. «Безумовно, тогда, когда ты обращаешься от гражданской организации, легче решить вопрос. И представителям власти тоже легче...»

Всі присутні погодились з думкою, що потрібно для більш активної участі ЛПВ у житті громади організувати різне спеціальне навчання. ЛПВ-учасники дискусії в більшості знають, що умісті є ряд можливостей для навчання пенсіонерів – бібліотеки, територіальний центр. Знають і про ті пропозиції, які вони надають. Більша частина присутніх ЛПВ вже користувалася їх послугами. Проте навчання електронної участі, можливостям участі в житті міста в переліку пропозицій відсутні.

Найчастіше учасники заявляли про бажання вчитися на комп'ютерних та мовних курсах, хотіли б отримати послуги по організації туристичних поїздок, зокрема по Поділля.

Джерела інформації про події суспільні та про життя в громаді

При оцінці того, наскільки повною є інформація про суспільні події і про життя в громаді, якою володіють присутні ЛПВ, майже всі сказали, що їх інформація є неповна. Багато хто, як показало обговорення, не мають і навиків пошуку та роботи з інформацією. Показово, що лише частина учасників дискусії користуються при пошуку потрібної інформації інтернетом.

III. ОФІЦІЙНІ ДАНІ З ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПО РОБОТІ З ЛПВ

Статистика та нормативно правова база в містах щодо пріоритетів:

- Комунікація (звернення громадян-ЛПВ);
- Навчання для ЛПВ;
- Сприяння залучення людей поважного віку в громаду.

Вінниця

Статистичні дані по чисельності ЛПВ на 1.01.2018: всього 98 766 осіб, з яких

55-64 років - 48 240 , в т.ч. чол. – 20 238; жінки – 28 002;

65 і старше - 50 526 , в т.ч. чол. – 18 002; жінки - 32 524.

Звернень від громадян за 2018 р до виконкому Вінницької міської ради – 37 870, від пенсіонерів – 7 715 (20%).

Спосіб комунікації у пенсіонерів: 6272 - особисте звернення, запис на прийом - 979, через уповноважену особу - 136, усне – 250, поштою - 45, телефон – 21, інтернет – 10.

В рамках аналізу були опрацьовані такі програми:

Комплексна програми «Основні напрямки соціальної політики 2015-2025»

Головною метою Комплексної програми є забезпечення додаткових до встановлених законодавством гарантій щодо соціального захисту окремих категорій громадян міста Вінниці, впорядкування існуючої системи надання муніципальних допомог, пільг та компенсацій; створення умов для активної участі у суспільному житті літніх громадян.

Серед цільової групи, на які впливатиме реалізація Комплексної програми - Одинокі пенсіонери та пенсіонери за віком

В розділі аналіз гарних практик: Одним з вагомих документів щодо системи соціального захисту в європейських країнах є Європейська соціальна Хартія, основними принципами якої є: - сім'ї з дітьми, інваліди, підлітки, кожна особа похилого віку мають право на відповідний соціальний захист, який забезпечує їх всебічний розвиток

Серед зазначених заходів Комплексної програми є:

1. Забезпечувати реалізацію соціальної політики щодо надання соціальних послуг громадянам похилого віку та громадянам з інвалідністю.
2. Вивчати, планувати та надавати соціальні послуги громадянам похилого віку та громадянам з інвалідністю відповідно до потреб.
3. Забезпечувати широке інформування населення про надання соціальних послуг, зокрема шляхом організації розповсюдження соціальної реклами, інформаційних листів, проведення роз'яснювальної роботи, виступів у засобах масової інформації.
4. Співпрацювати з громадськими об'єднаннями, благодійними та релігійними організаціями з метою надання соціальних послуг.

Головними очікуваними результатами реалізації Комплексної програми є:

- Зменшення негативного впливу економічних процесів, що відбуваються в суспільстві, на рівень життя мешканців міста, шляхом підтримки незахищених верств при раціональному використанні коштів;
- Посилення адресності у наданні соціальної допомоги;
- Підвищення ефективності соціальної підтримки найбільш уразливих груп населення;
- Створення умов для активної участі в суспільному житті громадян похилого віку та інших категорій населення.

Стратегія розвитку «Вінниця-2020»

Мета Стратегії розвитку міста – перетворення Вінниці на сучасне європейське місто. Стратегія відображає нові амбітні цілі розвитку міста, які вказують шлях до досягнення його сталого майбутнього як динамічного та креативного міста для життя і роботи.

Суб'єктом усіх перетворень міста є територіальна громада. Тільки сильна місцева громада, здійснюючи міське самоврядування як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування, може втілити в життя бачення майбутнього Вінниці.

Серед пріоритетів Стратегії є пріоритет формування сильної місцевої громади, що є опосередковано гарантійним для розвитку та підтримки людей поважного віку.

В стратегії вказані конкретні пріоритети - місто дружнє для молоді, місто для дітей. Проте не зазначено в стратегії пріоритету розвитку та навчання людей поважного віку в жодному з контекстів.

При цьому важливим є наявність в Стратегії послуху: Вінниця також має брати до уваги старіння населення як серйозну проблему для майбутнього. Тому у місті

має бути реалізована така соціальна модель, яка враховувала б інтереси та проблеми літніх громадян і сприяла б забезпеченню гідних умов для цієї значної категорії мешканців та їх активної участі у житті міста.

Крім того, важливою складовою Стратегії став пріоритет Розвиток міжвікової інтеграції. Дослівно в Стратегії зазначено: «Місто має створювати умови для активної участі у суспільному житті літніх громадян через різні адресні заходи і промоцію діалогу, взаєморозуміння і взаємної підтримки між представниками різних вікових категорій.» Разом з тим, нічого не сказано про навчання та освітні компоненти для ЛПВ.

Житомир

Статистичні дані по чисельності ЛПВ: всього 72 379 осіб, з яких

55-64 років - 36 234 в т.ч. чол. – 14 805; жінки – 21 429;

65 і більше - 36 145 в т.ч. чол. – 11 990; жінки - 24 155.

У місті проживають більше 80 тис. пенсіонерів.

Звернення від громадян: Усього звернень від громадян за 2018 р до виконкому Житомирської міської ради – 15 086, від пенсіонерів – 1439 (10%).

Спосіб комунікації у пенсіонерів: 1027 - особисте звернення, запис на прийом - 129, через уповноважену особу – 126, поштою - 17, телефон – 6, інтернет – 2.

В рамках аналізу була опрацьована така програма:

Програма соціального захисту населення на 2016 - 2020 роки.

Серед ключових показників ефективності закладено наступне :

Рівень охоплення соціальним обслуговуванням (надання соціальних послуг) одиноких громадян, не здатних до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю, а також громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах.

В програмі відзначається зростання актуальності роботи з ЛПВ.

Виділена категорія пенсіонерів з мінімальною пенсією, яка потребує особливої підтримки. Передбачено забезпечення соціальними послугами за місцем проживання громадян, не здатних до самообслуговування у зв'язку з похилим віком. В рамках задачі інтегрувати осіб похилого віку в соціум включені такі заходи як підтримка університету третього покоління, комп'ютерних курсів, клубів активного довголіття за інтересами.

В цілому в заходах Програми пріоритетність сприяння залученню людей поважного віку в життя громади через комунікацію, навчання та соціальний активізм проявлена помірно.

Миколаїв

Статистичні дані по чисельності ЛПВ: всього ЛПВ – 149, 4 тис. осіб, з них 55-65 років – 73 тис., 66 років і старше – 76,4 тис. осіб.

Звернення від громадян:

Усього звернень від громадян за 2018 р до виконкому Миколаївської міської ради в 2018 р надійшло та було розглянуто 12 234 звернень від громадян, з них 8522 звернення від пільгової категорії громадян: від пенсіонерів – 5159 (42%).

Спосіб комунікації: 11953 письмові звернення та 281 звернення на особистих прийомах. Поштою надійшло 6410 звернень, через уповноважену особу -4, усних - 21, зі скриньки довіри - 129, електронних звернень - 963, від інших органів, установ, організацій - 23, через органи влади - 5516.

В рамках аналізу були опрацьовані такі програми:

Міська програма «Соціальний захист» на 2017-2019 роки

Основною програмою, що регламентує підтримку людей похилого віку є міська програма “Соціальний захист” на 2017-2019 роки. Метою міської програми “Соціальний захист” м. Миколаєва на 2017-2019 роки є вдосконалення та посилення рівня соціального захисту населення міста, сприяння підвищенню рівня життя вразливих та соціально незахищених верств населення шляхом їх соціальної підтримки, вирішення питань соціально-побутового обслуговування громадян, взаємодія з органами виконавчої влади, громадськими організаціями, діяльність яких має соціальну спрямованість.

У сучасних умовах надзвичайно важливим відповідальним завданням є забезпечення захисту від бідності та адресна підтримка людей.

Однією із форм захисту громадян є організація соціального обслуговування та надання їм різних видів соціальних послуг міським територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг). У відділеннях міського територіального центру щороку близько 10 тис. громадян отримують соціально-побутові послуги. У відділеннях соціальної допомоги вдома щорічно обслуговуються близько 2 тис. громадян, у відділеннях соціально-медичних послуг отримують послуги понад 2,2 тис. громадян, у відділеннях соціально-побутової адаптації надаються послуги 3,2 тис. громадянам, у відділеннях організації надання адресної натуральної та грошової допомоги охоплені майже 2,5 тис. громадян міста.

Визначивши потреби населення міста, з метою максимального наближення

соціальних послуг міським територіальним центром впроваджуються інноваційні моделі соціальної роботи. Створені та діють мультидисциплінарні команди з надання послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та мешкають у віддалених мікрорайонах міста, та служба перевезення осіб з обмеженими фізичними можливостями та маломобільних груп населення, працюють факультети “Університету третього віку”.

Значна увага в м. Миколаєві приділяється питанням надання соціальних послуг самотнім громадянам похилого віку та інвалідам, які потребують постійного стороннього догляду. Ці послуги надає міський притулок для громадян похилого віку та інвалідів, однією з головних проблем якого є необхідність збільшення житлової площі та кількості ліжок-місць.

В розділі «Удосконалення системи надання адресної допомоги громадянам міста» визначена низка позицій, під які попадають деякі категорії людей похилого віку.

В розділі «Організація соціального обслуговування осіб похилого віку та інвалідів міста» передбачені наступні заходи.

- Здійснювати діяльність міського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) згідно з діючим законодавством

- Здійснювати діяльність міського притулку для громадян похилого віку та інвалідів на 40 осіб з метою забезпечувати належні умови проживання, соціально-побутове обслуговування, надання медичної допомоги громадянам похилого віку та інвалідам, які потребують постійного стороннього догляду та допомоги

- Здійснювати фінансування на компенсацію вартості соціальних послуг, що надаються в структурних підрозділах міського територіального центру громадянам, які відповідно до рішень виконавчого комітету Миколаївської міської ради звільняються від сплати за соціальне обслуговування

- Здійснювати надання платних соціальних послуг особам похилого віку та інвалідам в структурних підрозділах міського територіального центру

- Передбачити в міському бюджеті кошти міському територіальному центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) для утримання та експлуатації автотранспорту для перевезення осіб з обмеженими фізичними можливостями

- Передбачити в міському бюджеті кошти міському територіальному центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) на придбання автотранспорту, пристосованого для перевезення осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення.

Міська програма «Соціальний захист» на 2017-2019 роки є основною програмою, де передбачені різноманітні аспекти підтримки літніх людей. В програмі докладно розписані переваги та пільги для різних категорій осіб похилого віку.

Галузева програма розвитку «Охорона здоров'я» м. Миколаєва на 2016-2018 роки

У Програмі викладені правові, організаційні, лікувально-профілактичні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в м. Миколаєві, метою яких є забезпечення високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, упередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності.

В розділі «Шляхи та способи розв'язання проблем» зазначена одна позиція щодо людей похилого віку: «залишити пріоритетними напрямками надання медичної допомоги дітям, матерям та населенню похилого віку».

В програмі не виокремлено таку цільову групу як люди похилого віку, адже, в цілому, програма регламентує забезпечення охорони здоров'я усіх вікових категорій населення, в тому числі й літніх

Міська программа соціальної підтримки учасників антитерористичної операції та членів їх сімей

Розробником Програми є департамент праці та соціального захисту населення Миколаївської міської ради. Програма регламентує підтримку, захист та надання допомоги членам сімей військовослужбовців. Оскільки батьки учасників бойових дій, як правило, є особами похилого віку, то міську програму соціальної підтримки учасників антитерористичної операції та членів їх сімей можна вважати однією із основних, що регламентували підтримку цієї категорії людей поважного віку.

Міська комплексна програма «культура» на 2016-2018 роки

Міська комплексна програма «культура» на 2016-2018 роки опосередковано регламентує деякі питання щодо забезпечення рекреаційної діяльності людей поважного віку, серед яких: масштабні привітання ветеранів із Днем перемоги, або підтримка аматорських колективів, серед яких є хорові колективи, створені людьми поважного віку.

Міська програма «Фізична культура і спорт» на 2016 – 2018 роки

Метою Програми є відведення фізичній культурі і спорту в м. Миколаєві провідної ролі як важливого фактора здорового способу життя, профілактики захворювань, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявлення резервних можливостей організму.

Міська програма «Фізична культура і спорт» не прямо, але потенційно може регламентувати деякі питання щодо забезпечення рекреаційної діяльності людей поважного віку в напрямку фізичної культури.

Міська Програма «Громадський бюджет м. Миколаєва» на 2017-2020 роки

Вдалим світовим досвідом щодо технології залучення громадян до процесу підготовки та прийняття рішень є громадський бюджет, запровадження якого в Миколаєві було запропоновано у рамках проекту «Партиципаторний бюджет – можливості для підвищення громадської активності і встановлення належного партнерства з органами влади».

Метою Програми – є сприяння налагодженню системного діалогу органів місцевого самоврядування з жителями м. Миколаєва, створення умов для участі мешканців міста в бюджетному процесі для задоволення їх потреб.

Серед усіх економічно-спрямованих програм, «Громадський бюджет» є єдиною програмою, де представники усіх вікових категорій починаючи з 14 років, можуть подавати свої проекти та реалізовувати свої ідеї. Як в 2017, так і в 2018 рр. серед авторів, які подавали проекти на конкурс було чимало осіб вікової категорії 55+. Значний відсоток людей поважного віку взяли участь в голосуванні за різні проекти. Спеціальне навчання щодо участі в конкурсі, здатне підвищити ступінь участі людей поважного віку в даній програмі відсутнє.

Полтава

Статистичні дані по чисельності ЛПВ: всього 81 192 осіб, з них

55 – 64 роки - 36 117, в т.ч. чол. – 14 536, жінки - 21 581;

65 років і старше - 45 075, в т.ч. чол. - 15 063, жінки - 30 012.

Звернення громадян: Всього звернень за 2018 р до виконкому Полтавської міської ради – 9 193, з них пенсіонери – 2137 (23%).

Способи комунікації в порядку зменшення частоти: через уповноважену особу, особистий прийом, через органи влади, поштою, засобами електронного зв'язку.

В рамках аналізу була опрацьована така програма:

Програма соціального забезпечення та соціального захисту населення м. Полтава «Турбота» на 2019 рік

Зокрема передбачає «надання фінансової підтримки благодійної організації «Світло надії» на реалізацію соціального проекту «Університет третього віку» для надання послуг з освіти дорослих громадянам похилого віку м. Полтава через Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»;

надання коштів для організації безкоштовного харчування: одиноких пенсіонерів та осіб з інвалідністю, дохід яких не перевищує 1,5 прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; одиноких осіб з інвалідністю I групи загального захворювання та одиноких осіб з інвалідністю I та II групи по зору незалежно від розміру пенсії (через територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг)).

В Програмі унікальним є цільове виділення коштів міського бюджету на фінансування громадської організації, яка надає освітні послуги громадянам похилого віку м. Полтави в рамках підтримки проекту «Університет третього віку».

Слов'янськ

Статистичні дані:

Населення віком 55 років і старше складає в Слов'янську на 01.01.2018 – 34 761 осіб.

Звернення громадян: Усього звернень за 2018 р до виконкому Слов'янської міської ради – 4 638, з них пенсіонери – 1214 (26%).

Спосіб комунікації у пенсіонерів: 719 - особисте звернення, запис на прийом - 130, усне – 3, поштою - 344, телефон – 8, інтернет – 1.

В рамках аналізу була опрацьована така програма:

Програма соціального захисту деяких категорій мешканців на території Слов'янської міської ради на 2015-2019 роки.

Проте отримати програму та дані щодо її реалізації не вдалося. Програма відсутня на сайтах Міської ради та Управління соціального захисту населення Слов'янської міської ради, тому розглянути її за критеріями врахування проблем і потреб людей поважного віку нам не можемо. Інформація про заходи по соціальній підтримці окремих вразливих груп населення – інваліди, учасники АТО, ВПО, отримувачі субсидій тощо – присутня у відкритому доступі і опосередковано стосується також частини людей поважного віку.

Має певне відношення до нормативного упорядкування взаємодії міської влади і населення, зокрема людей поважного віку, реалізована в 2016-2017 роках міська комплексна програма “Відкрита влада. Прозоре місто.”

Вона приймалась з метою створення сприятливих умов для подальшого розвитку громадянського суспільства, вдосконалення співпраці місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства, зміцнення організаційно-правових, фінансово-економічних засад місцевого самоврядування, створення сприятливих умов для участі мешканців міста у вирішенні питань місцевого значення. Інформація про прийняття такої ж програми на наступні роки нами не знайдена.

Якісь пріоритети щодо сприяння соціальній активності, навчанню та взаємодії з людьми поважного віку в ній не виділялись.

ВИСНОВКИ

Працюючи з такою суспільною групою як люди поважного віку, потрібно віддавати звіт у необхідності особливого специфічного підходу до цих людей. Адже перехід до нового статусу після певного завершення у більшості попереднього активного трудового життя дуже непростий і нерідко болючий. Проходять зміни в фізичному самопочутті, в психології сприйняття зміненого статусу, в рівні матеріального забезпечення. При відсутності чи неефективності соціальних інститутів підтримки людей поважного віку цей перехід супроводжуватиметься для багатьох серйозними проблемами, а суспільство втрачатиме значний потенціал соціального капіталу, яким володіє спільнота людей старших поколінь.

Соціолог А. Теннеп назвав три етапи процесу переходу до кожної наступної соціальної позиції: сегрегація – відокремлення людини від старого оточення і розрив з минулим; транзиція – проміжний стан, «пустеля безстатусності»; інкорпорація – наступне включення індивіда у свою соціальну групу, але уже у новій якості [6, с. 30]. Успішний перехід до нової соціальної позиції характеризується особистісним ростом людини, набуттям нових навичок, визначенням нових власних поведінкових стратегій, корекцією взаємин з оточуючим світом.

Ставлення суспільства до старіння певною мірою впливає на здатність літніх людей оперативної адаптуватися до старості. Прагнення до індивідуального і суспільного розвитку дозволить наповнити життя літньої людини новим змістом, зробити його привабливим, і в кінцевому результаті сприятиме створенню спокійного і доброзичливого до ЛПВ суспільства.

Сучасне суспільство повинне пристосуватися до того, що значною його частиною є люди старшого віку, що його демографічна структура прийняла новий вид - «сивого суспільства». Суспільство з необхідністю пристосуватися до власної старості зіштовхнулося вперше й багато в чому виявилось до цього неготовим ні на рівні соціуму, ні на рівні індивідів.

Концептуальні погляди світового співтовариства на нову модель старості, місце і роль літніх людей знайшли відображення у «Принципах ООН відносно літніх людей» прийнятих резолюцією 46/91 Генеральної Асамблеї від 16.12.1991 р.[7]. Принципи, що рекомендовано включити урядом до своїх національних програм наступні: незалежність, участь, догляд, реалізація внутрішнього потенціалу, достоїнство.

Принцип «незалежність» передбачає задоволення фізіологічних і матеріальних потреб людей похилого віку. Вони повинні мати можливість працювати, займатися прибутковою діяльністю, брати участь у визначенні термінів і форм припинення трудової діяльності, мати можливість брати участь у освітніх і професійних програмах.

Принцип «участь» передбачає залучення літніх людей до суспільного життя, активної участі у розробці і здійсненні політики стосовно людей похилого віку.

Принцип «догляд» вміщує питання забезпечення доглядом і захистом з боку сім'ї і спільноти у відповідності до системи цінностей даного суспільства. Передбачається доступність до медичного обслуговування, до послуг соціальних, правових та опікунських установ. Літні люди повинні мати можливість користуватися правами людини і основними свободами, знаходячись в будь-якій установі, що забезпечує лікування, догляд, включаючи повну повагу їхнього достоїнства, переконань, потреб і особистого життя, а також права приймати рішення щодо догляду за ними і якості їх життя.

«Реалізація внутрішнього потенціалу» передбачає доступ до можливостей суспільства в сфері освіти, культури, духовного життя і відпочинку.

Принцип «достоїнство» заперечує експлуатацію, фізичне або психічне насилля над літньою людиною. Вони мають право на достойний і безпечний образ життя, справедливе ставлення незалежно від статі, віку, расової і етнічної приналежності, інвалідності або статусу, а також незалежно від їх економічного вкладу.

Реалізація принципів ООН щодо людей літнього віку в Україні залишається в багатьох аспектах все ще нездійсненим. Молода і бідна українська держава не має ні достатніх ресурсів, ні досвіду вибудови системної політики різних суспільних інститутів щодо людей поважного віку. В результаті втрати несуть обидві сторони. Літні люди борються нерідко самотужки з проблемами і труднощами свого нового періоду життя, звинувачуючи державу в тому, що вона кинула їх напризволяще. Держава втрачає частину своєї легітимності, лояльності від громадян старших поколінь, що підсилює загрози від антидержавних популістичних політичних сил. Втрачається також і немала частина соціального і трудового потенціалу цієї потужної суспільної групи. На фоні нинішніх проблем масової трудової міграції працездатного населення з України це особливо небезпечно і не може бути прийнятним.

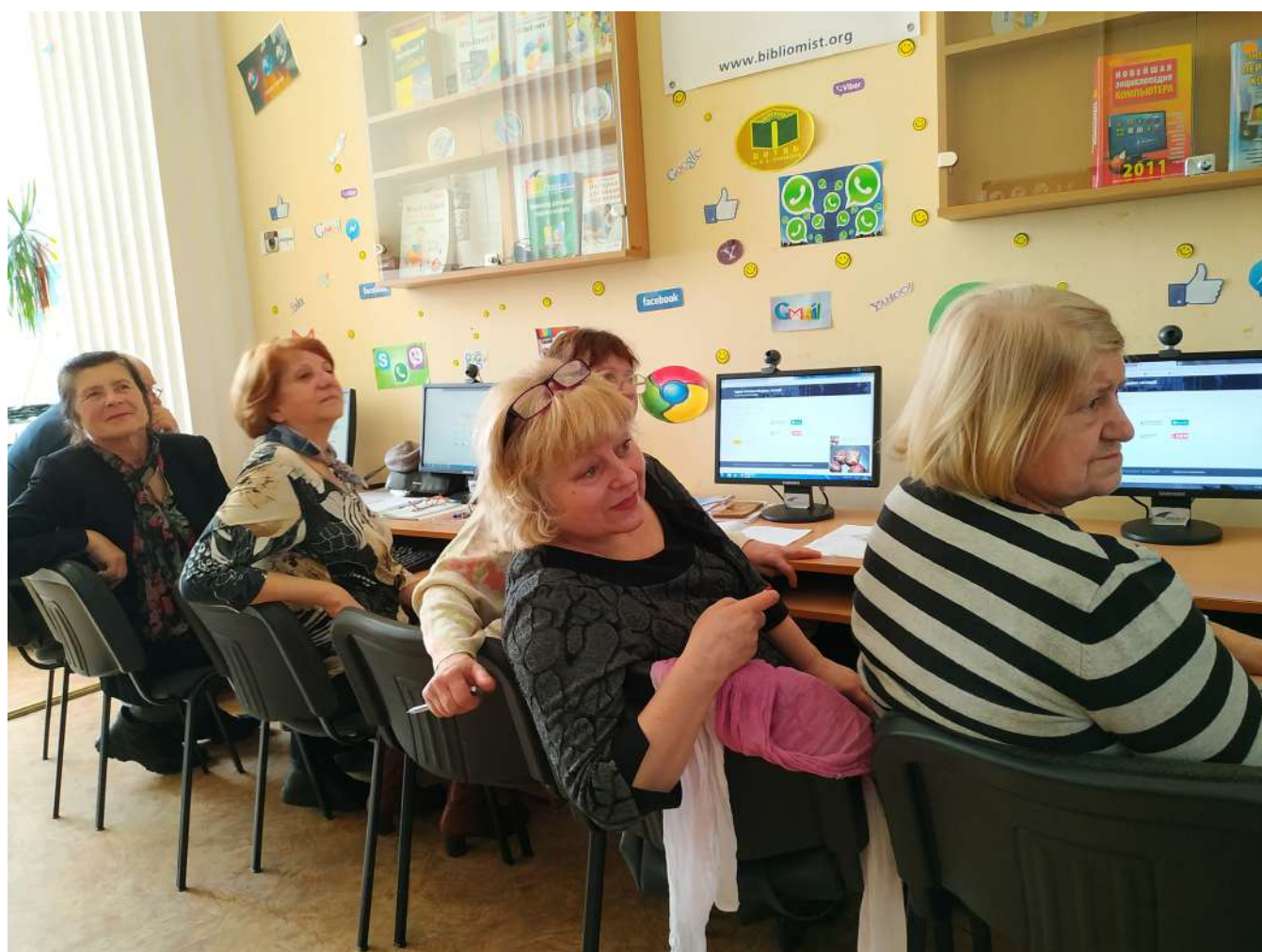
Формування політики сприяння і залученості людей поважного віку має бути серед пріоритетних для нашого старіючого суспільства. Серед багатьох складових такої політики важливим є об'єднання зусиль на місцевому рівні органів влади і тих громадських структур, які працюють з даною категорією людей, підтримуючи і представляючи їх. Адже відомий принцип вироблення ефективної політики щодо будь-якої спільноти – «Нічого для нас без нас», в цьому випадку буде врахований. Реформа децентралізації влади надає місцевим громадам набагато більше прав і ресурсів, тому органи місцевого самоврядування мають суттєво зрослі можливості для політики підтримки та залученості людей поважного віку в життєдіяльність громад.

На часі розробка на місцевому рівні комплексних програм активізації потенціалу

людей поважного віку. Програми мають формувати інструменти, механізми та стимули залученості людей поважного віку в різні сфери життя місцевих громад, підтримки їх ініціатив та розвитку нових навиків і, звичайно, розв'язання актуальних проблем. Ті території, влада яких розробить і втілить такі політики, отримають серйозний додатковий імпульс власного розвитку.

Проведене дослідження є певною спробою окреслити проблемне поле в контексті підходів до вирішення задач активізації взаємодії місцевої влади з людьми поважного віку. Воно носить більше розвідувальний характер. Проте показало певні тенденції і підказує деякі відповіді відносно концептуальних позицій та напрямів розгортання і вдосконалення такої роботи.

Виявлених і прояснених проблем достатньо багато. Існуючі практики, при певних варіаціях ефективності в різних містах, в цілому стратегічної мети - широкої включеності, залученості, підтримки та розвитку потенціалу людей поважного віку – не досягають. Отже необхідним стає продовження і посилення цієї роботи, напрацювання інноваційних та комплексних підходів. В контексті цього актуалізується необхідність нових, більш ґрунтовних досліджень даної важливої суспільної теми.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проблема залученості людей поважного віку в своїх громадах усвідомлюється частиною громадянського суспільства і органів місцевої влади, але залишається все ще мало актуалізованою для значної кількості державних і недержавних організацій. Тому її актуалізація в роботі місцевих органів влади та структур громадянського суспільства є важливим напрямом формування більш ефективних політик на місцевому рівні щодо літніх людей. Доцільно для цього розгорнути відповідну інформаційну кампанію та роботу з відповідальними працівниками органів місцевого самоврядування. Зініціювати серії громадських слухань та тренінгів зі спеціалістами, що працюють з людьми поважного віку.

В рамках виконання Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року розробити місцеві цільові комплексні програми активізації потенціалу людей поважного віку. Включити до їх розробки на паритетних засадах спеціалістів органів місцевого самоврядування та представників структур громадянського суспільства, що працюють з людьми поважного віку.

Врахувати визначену дослідженнями ієрархію проблем та потреб людей поважного віку при розробці програм, політик, заходів по роботі з даною соціальною групою.

Високу гостроту для багатьох ЛПВ має проблема комунікації з органами влади та соціальними службами, де приходиться вирішувати різні життєві потреби. Тому доцільно відповідним органам місцевого самоврядування та соціальним службам розробити методики та проводити систематичні моніторинги роботи з даною категорією для визначення конкретних проблем та вузьких місць в своїй роботі і їх усунення.

Запропонувати органам місцевої влади та службам, що працюють з ЛПВ зробити ревізію в порядках роботи з цією категорією громадян з урахуванням ліквідації найбільш розповсюджених, на думку літніх людей, труднощів при їх взаємодії з органами місцевої влади та службами, а саме: черг, тривалого часу на відповіді, відповідей як формальних відписок, нешанобливого спілкування працівників, складних форм для заповнення.

Широка розповсюдженість в середовищі людей поважного віку відчуття упередженого, негативного ставлення до себе як літньої людини, при зверненнях до органів місцевої влади чи соціальних служб потребує комплексу заходів по навчанню працівників, що комунікують з даною категорією, специфіки правил та культури спілкування з літніми людьми.

Виходячи з достатньо широкої розповсюдженості в групах людей поважного віку очікувань від органів влади по забезпеченню ефективності та доступності всіх заходів

і програм для літніх людей, по наданню людям поважного віку більше можливостей для праці і заробітку та по більшому врахуванню думки людей поважного віку щодо питань розвитку громади органами влади, передбачити відповідними структурами місцевих органів влади розробку і втілення в планах роботи відповідної діяльності по цих напрямках та забезпечити інформування цільової аудиторії щодо цього.

При роботі з людьми поважного віку громадському сектору та відповідним комунальним структурам варто також приділяти увагу подоланню розповсюджених стереотипів вивченої безпорадності, пасивності та відчуження, пропонуючи нові позитивні стратегії особистої поведінки літніх людей. Більш активно залучати з громадських організацій фахівців з формування громадянських компетенцій і фахівців з активізації людей поважного віку.

Низький рівень використання людьми поважного віку при отриманні потрібної інформації сайтів місцевих органів влади, соціальних служб і громадських організацій потребує розробки і реалізації ними комплексу заходів по популяризації власних джерел серед даної категорії осіб.

Громадському сектору, що працює з людьми поважного віку, напрацювати проекти, направлені на запитувані частиною літніх людей навчальні потреби щодо вмінь активно використовувати існуючі інструменти громадського тиску та об'єднувати зусилля для захисту власних інтересів через громадські організації.

Незначна кількість ЛПВ, що беруть участь в соціальних проектах, актуалізує потребу в розширенні навчання щодо базових знань, вмінь та навичок проектної діяльності та проектного менеджменту як в територіальних центрах надання соціальних послуг, так і в роботі громадських організацій.

Виявлена дослідженням обмеженість інформації про суспільні події і про життя в громаді, якою володіють ЛПВ, та відсутність у багатьох навиків пошуку та роботи з інформацією потребує значного розширення пропозицій по тренінгам, курсам, навчальним програмам щодо інформаційної грамотності.

Досить рідке використання ЛПВ в комунікації з органами влади та різними службами інтернет-мереж ставить питання про необхідність широкого залучення літніх людей до освоєння працюючих в Україні інструментів електронного врядування, онлайн-комунікації з органами місцевого самоврядування.

Територіальним центрам надання соціальних послуг варто переглянути та оновити номенклатуру пропозицій для людей поважного віку з урахуванням актуальних потреб літніх людей та пріоритетів розвитку соціального активізму і активного довголіття.

Незначна присутність в розглянутих міських Програмах соціального захисту та соціальної політики позицій по підтримці і розвитку соціального активізму людей поважного віку робить доцільним їх доповнення або спеціальними

програмами, або комплексом заходів і напрямів такого спрямування. Причому, об'єктивний процес старіння населення у світі та наявність уже на даний час в українських містах до 30 % осіб у віці 55+ робитиме все більш необхідними окремі програми для даної категорії населення.

Українським та міжнародним благодійним організаціям рекомендувати поставити роботу по підтримці та розвитку соціального активізму людей поважного віку в пріоритетні напрями співпраці з громадським сектором України.

Для напрацювання дієвих політик активізації людей поважного віку і їх включеності в життя громад доцільно провести ґрунтовне комплексне дослідження теми потреб та активності літніх людей з метою розробки адресних пропозицій та рекомендацій.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Негативне ставлення до літніх людей скорочує їхні життя – ВООЗ - Електронний ресурс ukrainian.voanews.com/a/dyskryminatsiya-osib-pokhylogo-viku-shkodyt-ihniomu-zdoroviu-i-dovgolittiu/3530190.html
2. Шмелева Н.Б. «Третий» возраст и его проблемы. Технологические аспекты социальной работы с пожилыми людьми // Социальная работа. 1995, № 2. С. 64-66.
3. Тополь О.В. Теоретичний аналіз дослідження старості: соціологічний підхід. К. 2008.
4. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения. СПб.: Питер, 2002. С. 145.
5. Adams, J., Hayes, J., Hohson, B. Transition: Understanding and Managing Personal Change. L., 1976. P. 220.
6. Цит.за: Тендрякова М.В. Мужские и женские возрастные инициативы (Вариант постановки проблемы) // Этнографическое обозрение. М.: ИЭА РАН, 1992, № 4. С. 30.
7. Принципы ООН в отношении пожилых людей/ Приняты резолюцией 46/91 Генеральной Ассамблеи от 16.12.1991. – Электронный ресурс www.un.org

